

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ЕНЕЯНКА.

Пісня перва.

(В. 657—756.)*

Но тут Кнееря задумує серцем хитрощі новії
И новії думи, щоб Купидон вид свій и лице змінивши
Замісто Асканья пійшов до Дидони и тими дарами
Розпалив царицю и влив їй у кости вогонь полюбовний: 660
Її було страшно непевного дому и зрадних Тиріїців
Її гнівної Юнони, не спить и старунку й нічю не кидас.
И з-за того страху вона до Кохання крилатого мовить:
„Сину, моя сило! моя ти єдина, великая владо!
Тебе не обходять и стріля Тифойські найстаршого батька — 665
До тебе вдаюся и на твою божість надію складаю.
Ти відаеш, сину, як твого Енея рідного по морю
Ненависть Юнони гнівної темнежить по-над берегами,
Ти відаеш, сину, и не раз зо мною болів еси білью.

*) Помістасмо яко пробу перекладу Вірліївї Енеїди отсих 100 віршів, остатних І-її піснї. По нашій гадцї сам переклад гарний, тільки що автор без потреби відступив від форми першотвору, дактилічного гексаметра, котрий дав би ся дуже добре ужити в нашій мові. — Для полегшення змісту подаємо отсе: Еней, загнаний бурєю насланюю єму від неприязної богинї Юнони, добивається до міста Кареалїї, де цариця Дядона єго из товаришами яко гостей радо приймає. Однак Венера (Кнееря), непокоячися о сина Енея, вигадує хитрощі, котрі дальше розсказуються. — Ред.

- От ёго й прийняла Дидона Финицька и ёго виспаче
Милими словами; но все мені страшно, чим кінчиться тая
Юнонина шпирість; бо вона на сему не остановиться.
Так мені здається, що й нам не залишне на хитрощі взятися
Й обдати царицю полум'ям, щоб часом вона не змінилась,
Но щоб вона разом зо мною любила рідного Енея. 670
А як се зробити, так ти вже послухай моєї поради:
Царская дитина по наказу батька рідного готова
У Сидонске місто ити — се моє вже такеє старане —
И Троянські дари нести, що вціліли од вогню и моря;
Так я ту дитину сонною схопивши вкладау її спати 680
Або на Кпеері або в Идалії на святому кріслі,
Щоб хитрощів наших ёму и не знати и не одкривати.
А ти не на більше як на ніч одну змїни своє скусно
Лице и дитина ти прийма на себе дитячую постать,
И як тебе тільки радаю Дидона возьме на коліна 685
Посеред обїду царского и чарки текучого Лия,
До себе пригорне и ротиком милим тебе поцілує:
Ти дихай на неї вогнем потаємним и розлий отруту.“
Щирее Кохання не перечить слову матери своєї,
Одкладає крила и Юловия ходом иде, поспішає. 690
А жвава Венера в Асканьєві жили тихую дрімоту
Кладе и до лона ёго притулившись несе на високі
Ліси Италійські, и там нестерельник мягкими квітками
Его обіймає и холодком милим дихає на ёго.
И иде вже Кохання, як мати казала, и царекії дари 695
Несе до Тирійців; и Ахат иде з ним, ёго провозає.
Прийшли; а цариця у пишних будинках уже положилає
На золоте ліжко и по середині як раз помістилась;
Далі и сам батько Еней и край ёго молодці Троянські
Усі позбирались и на розстеленім килимку уклались. 700
Подають дівчата руки умивати, кошиками носять
Хліб святий, підносять ручники столові из мягкой вовни.
Пятьдесят особо дівчат и у сих є особа робота,
Вони довгим рядом страву розкладають и курять Пенатам;
А ще одна сотня дівчат и така-ж хлопців однолітків, 705
Що на столи страву готовую ставлять и чарки підносять.
Було там немало й Тирійців, що поріг веселий перейшли,
И ті припустились з розказу цариці на крашаних ряднах.
Дивуються люде и дарам Енея, дивуються й Юлу,
Любязному виду божка и розмові ёго ніби справжній 710

И опанчі тії и тії намітці шафранного цвіту.
 А найбільше тая не знаючи лиха, яке жде на неї,
 Не може нещасна серця вдовольнити, дивиться й палає
 Бідная Финничка; дарп и дитина не дають покою.
 А воно Енея тільки обійняло, на шиї повисло, 715
 И до свого батька несправжнього ласку великую вдавши,
 Иде до цариці. А та и очима и цілою грудью
 Тулиться до ёго, к лону пригортає; не знає Дидона,
 Який на нещасну божок засідає. Божок памятає
 Материнске слово и мало по-малу виводить у неї 720
 З памяти Сихея и живим коханям силиться підняти
 Стільки літ у неї остилую душу й розвиклеє серце.

От коли вже учта тая закінчилась и столи спрятались,
 Слуги подають їм великі чаші, вина наливають.
 По цілому домі говор переходить, широкі покої 725
 Голос одбивають; спускаються свічі на золотих шнурах
 Звішані и світло каганців веселих ніч перемагає.
 Тогді и узяла цариця тяжкую жемчугом и золотом
 Виложену чашу, що з єї и Бел пив и Белові діти,
 Вина зачерпнула п, як стало тихо по хатах, сказала: 730

„Юпитере! кажуть, що ти дав законн гостей шанувати:
 Дай же, щоби день сей за одно був милий и нашим Тирійцям
 И гостям Троянам, и щоб ёго внуки наші памятали.
 Прибудь и ти, Вакху, що нам даєш радість, и добра Юноно;
 А ви, громадяне всі мої, Тирійці, щиро празникуйте.“ 735

Мовила цариця и чесний початок по столу пролила,
 Пролити початок вона лиш до губи ледви дотулила,
 И зараз у руки Бітієви дала; а той схопив живо
 Спіняную чашу, до дна золотую вихилив од разу;
 За ним стали пити другі отамани. А Іонай 740
 Грає їм на гуслях золотих, навчений великим Атлантом.
 Грає и співає про місячні ходи, про сонцеві дії,
 Як на світі взалися люде й худоба, з чого дощ и громи,
 Арктурові зорі, дощеві Гіяди и двойні Тріони;
 Чого тее сонце у зимнюю пору так живо спішитися 745
 Зійтись з Океаном, або чого ночі довгії такі.
 А ёму в долоні плещуть и Тирійці плещуть, и Трояни.
 Біднії Дидоні уже не до того; вона ніч тягнула
 У різній розмові и в себе вливала довгее кохання,
 Много говорила з ними за Пріяма, за Гектора много, 750
 То як син Аврорин на війну виходив у якій збруї,

То якії коні були в Діоміда, то який Ахилло.

А далій и каже: „То що уже, гостю, розкажи нам лучше

З самого початку и бої Данайські и твою пригоду

И твое блуканя, бо мені здається: вже семее літо,

755

Як ти усе блудиш по цілому світу и цілому морю.“

В Січні 1865 р.

Степан Руданский.

Не можна бабі Парасці вдержатись на селі.

(Гумореска И. Левицкого.)*

Ой люде добрі! що мені на світі божому робити? Не можна, не можна за лихими сусідами на селі вдержатись. Хоч зараз спродуйся, пакуйся — та й на Кубанські степи. Дав же мені Господь сусід! нічого казати. Але ніхто мені так не допік аж до живих печінок, як та капосна баба Палажка Соловйха. Та що й говорити! Хиба ж ви єї не знаєте? Чи є ж така не то що на селі, але и в цілому світі? Боже мій! так уже її обминаю, обхожу десятою улицею; отже ж зачепить! Як би я під землею лежала, вона б мене капосна й там знайшла. А я, собі на лихо, вдалась добра. И Господи! я б її до віку не зачепила, як би вона мене не зачіпала. Ще на біду й чоловік мій Омелько вдавсь вже геть-то гнучкий, як батіг з ключа. Та що й говорити! Од такої баби, як Палажка, не тільки я з Омельком, але навіть дві люті собаки не одгризлись би. На мое безголова и хати наші на однім кутку, и поле наше поруч.

Отсе що божого дня міряє Палажка свою різу, як не хворостиною, то поясом, таки в-двох з своїм чоловіком Соловейком. Міряє, міряє, а піде жати, то й вржеться на ступінь, або й на два, в чужу різу. Хиба ж раз люде одбирали снопи з єї різи? А се сього року мабуть зовсім здуріла: захопила мою різу та й вижала аж пів-копи. Вихожу я з серпом на своє поле, дивлюсь, аж полукіпок уже стоїть! Скинула я пояс, перемірjala свою різу — моя різа, а полукіпок стоїть, як стіжок. Ой ти Боже мій! крикнула я до Соловейків, хто ж отсе крав мое жито? А Палажка до мене: „не кричи, бо я помилилась: думала, що моя різа; або заплати мені за пів-копи грішми, або дай спіл.“ А не діждеш ти, щоб я тобі гроші платила, або злодієви святий хліб давала. Хиба

*) З „Кіевлянина“, 1874, N. 11.

в мене чоловіка не ма? Була б и сама з Омельком вижала. Не дам, кажу, тобі заслиняній ані снопа жита. Чую, вже моя Палаза хвалиться всім на кутку: отсе, помилилась, не переміряла добре різи, та й нажала дурнісінько отій Графині пів-копи жита.

От другого дня вихожу я жати свою різу. Коли дивлюсь, а Солов'їха вже й заняла постать саме коло моєї різи. И вона жне, й дочка єї дівка жне, и чоловік єї з пасинком коло неї жне; бо вона вже за другим чоловіком. Вже й не знаю, як вона сподобалась тому Соловейкови! Ой Господи! Як говорить, то тільки шлює словами, а не говорить: пху, пху, пху! та й обіплює свою погану морду. А як иде, то запаска на ній так й роз'їдеться спереду на обидва боки, аж об землю черкається; волоче по землі, веначе прибита гуска крила.

От вони жнуть, а я йду та й наскочила на їх. Іду я така сердита, та й слова до їх не промовила. А Солов'їха до мене: „Чого се ти, Графине, не скажеш мені й Боже поможи? Нажала тобі дурнісінько пів-копи жита, а ти й добрий-день не скажеш.“ Я плюнула та й стала поруч з Соловейками жати, та все мовчу. А Палажка знов до мене: „Графине, Графине! та хоч обізвись бо до мене.“ Я взяла та й зайняла постать серед різи; думаю: цур тобі, пек тобі! дучче я оступлюсь од тебе. А вона надійшла до моєї різи та знов до мене: „Графине, Графине! попова сучко! Хиба ж я не знаю, що ти вже ходила до попа на Соловейків брехати, бодай тобі добра не було! Нажала я тобі, Графине, дурнісінько пів-копи.... Графине, Графине! та хоч обізвись до мене.“ — Ой Боже мій! не лиха ж отсе людина! думаю я, та все мовчу, аж зуби сціпила. Взяла я, оступилась на самісінький край різи. А Соловейко не втерпів та й каже дівці: „ти б узяла грудку землі та заткнула своїй матері рот.“ В мене трохи слізи не закапали з очей, коли вже Соловейко за мною оступається. Я не втерпіла: підвелась, и, тільки що роззявила рота, щоб крикнути на Солов'їху, та й полетіла в рів, бо саме коло нашої різи був глибокий рівчак з маленькою криничкою. Покотилася я в рів, а кісточка в нозі хрусь. Зломила ж я, думаю, ногу! От тепер, думаю, як би прибігла Солов'їха, то на-віки побила б голову серпом з-верху. Напилась я з криниці води та на-силу вилізла з рову. Іду я по різі та шкутильгаю. А Солов'їха вже и рота роззявила: „о, ба, Графине! покарав тебе Господь, бодай була и другу ногу зломила!“ Я таки й до дому не дійшла; один чоловік, спаси-Біг ёму, привіз мене. Другого дня, як ишла на поле, то вже рисувала через дві

різі: як своє лихо, так Соловейків обминала, щоб тільки не було між нами тії гризи, тії змажки та лайки.

Зве мене Палажка поповою сучкою, а сама побігла скаржитись до попа на свого чоловіка та на пасинка. Прийшла, впала на коліна, склала руки на грудях та й нявчить, наче свята та божа: „Отсе побили мене чоловік з пасинком... так побили, так побили, що й Господи! А все то через ту Параску, що все підмовляє мого пасинка й чоловіка. Пасинок скинув з мене очіпок та тягав двома руками за коси, а чоловік третію рукою скуб за коси, а четвертою бив. Так мене побили, так покалічили!“ Еге! хиба ж я не бачила й не знаю, як воно було! Хоч я й сліпа на одне око, але добре бачу, де що діється й як діється. Сидить пасинок на присьбі, а вона з сіней штурх його рогаєм в спину. Він не втерпів та й зачепив якось очіпок. А вона тогді як визвірится на свого чоловіка: „ти, сякий-такий сину! Чом ти не звяжеш рук своєму синові? Чом ти не проженеш його з дому? Ой люта ж я, люта! Бий мене? ой бий же мене!“ та все підставляє йому щелепи. Соловейко не втерпів, — та лусь її в щелепи, а вона, як стояла, так и покотилась по картоплі. Качається, качається, та голосить и кочергу в руках держить; всю картоплю витолочила. Соловейко вискочив з хати, зняв руки до Бога та й каже: „Господи милосердний! або мене приймай до себе, або нехай вона згине.“ А чим тут чоловік и пасинок винні? То вона одна винна. А ще каже, що її за коси скубли три руці, непаче в неї на голові копиця сіна, або куделя вовни... Та в неї поганої не гурт було, як вона дівкою була! Було заплете ті косишята, не наче кішка позасмоктує, та й вертить лисою, залізаною головою перед хлопцями. Та тепер у неї голова лиса, як облизаний макогін! хиба б на три руці стало по одній волосині.

Свята вона та божа! до церкви ходить, Богу молиться, ще й других навчає. Отсе як хоче який хлопець втікти з церкви, то вона його хоп за потилицю та на-зад; а як котра дівка стоїть та не хреститься, то вона стулить їй пальці та й перехрестить: „он, дивись де святі окопи! отуди кланяйся й хрестись!“ А се як иде пасинкова жінка до церкви, то вона розставить руки поперед неї та й загородить їй дорогу: „не пушу! не підеш до церкви: не ма в тебе дітей, не ма тобі божого благословення!“ А як вийде до жінок, то вже й чваниться: „щоб я до служби божої топила й варила як другі жінки! Чи то ж так годиться? Хоч я й нагіршу за цілий тиждень, за те ж одмолюсь, як прийде свята неділенька.“ Знаємо, яка вона свята! Кожного року йде в Київ говіти на Ве-

ликдень, що-року ість паску на печерях.... Йде в печері до Києва, то ходить по кутку, кланяється, зо всіма прощається: „простіть, Христа ради, в чому я винна!“ А йде з Києва, то ще за селом роззявить рота, готова всіх поїсти; ще за селом аж язик висолопить, готова вже лаятись. А вже де обід, де хрестини, вона й там, хоч и непрохана! Сяде на покуті, неначе вона голова в селі, розпустить язика, роззявить чорного рота та й навчає: „трапезуйте, люде добрі, трапезуйте! бо се трапеза не людська, а божя: що наварили, то треба все до-чиста виїсти, Трапезуйте, люде добрі!“ А я сижу, мов дурна, не можна мені за нею и словом похопитись. Вона старша, та й годі, неначе її хто настановив навчати громадян. Сидить вона мені оттуг у печінках. Я ж кажу, хоч зараз пакуйся та й на Кубанські степи!

Або отсе хиба ж не кумедія? Раз мій рябий підсвинок уліз у Соловейків город, а мене тоді на біду не було дома. Прихожу я до дому — дивлюсь, а мій підсвинок висить на тину, прив'язаний на задні ноги, та ракотицями дереться об хворост. Я до ёго, а Солов'їха вже й вибігла з хати на поріг. Як роззявить рота, як покаже залізні зуби! „и-сяка-така, и бодай твоє поросля вовки зїли, й бодай ти вечора не дїждалась, як твій підсвинок поїв мою цибулю.“ — А бий тебе сила божя! Ще не чула, одколи живу на світі, щоб свині цибулю їли! Глянула я на свій город, а моєї цибулі коли-б тобі стебло: чисто всю вирвала Солов'їха, вже й жидам продала. Я кинулась до неї, а вона стоїть на порозі та сичить, як гадюка: „ой люта ж я, люта! Не підступай, бо голову провалю кочергою та й на Сибір піду. И я пропаду, але й ти пропадеш!“ И цур тобі, пек тобі, осина тобі и з твоєю цибулею на тебе й на твого батька! Не втерпіла таки я: пішла до попа та все — чисто розказала про Солов'їху. З того часу коли не вийду на город до криниці по воду, вона вже й вибігає на поріг, вже й верещить: „попова сучка! на цюцю! уджга! кис, кис! уджга! попова сучко!“ Сама вона попова сучка, бо як побє Соловейко, то вона й біжить до попа скаржитись. И сестра єї була така відьма, як и вона. Хиба не знаємо, як Василь Лобань піймав її в ночі під коровою, та живцем виколов око залізякою. И тітка єї була відьма, и завод їх такий поганий. Та й сам чоловік єї злодій. Хиба ж давно витрусили в ёго клуні в засторонку копу чужої пшениці, що перевіз у ночі з чужого поля? И брат Соловейків злодій; украв сивого вола у Кайдаша та й загнав на злодійський ярмарок у Жашків. Еге! адже ж Палажчина мати була родима відьма. Розказують, що ніколи зроду було не піде купатись

из дівчатами, а все залізе в лози, та й купається сама. Але раз дівчата засіли та й підглядали, що в неї з-заду хвіст; хоч невеличкий, завбільшки на два пальці. Вона вмila и клубком качатись під ноги, доila молоко просто з стріхи, ніколи з-роду не кляла горсток навхрест, як мочила коноплі. Йй-богу, боюся жити на однім кутку з Палажкою. Не буду я Параска, коли вона не зведе мене з світа, а як не мене, то мого Омелька. Хоч продавай хату и ґрунт та перебирайся на другий куток. Не можна, не можна ж мені через ту Солов'їху на кутку вдержатись. Піду в волость, попрошу громаду, щоб дала мені поле про мене и на десять верстов од Соловейкової різи. А як ні, то хоч зараз опродуй воли, хату и ґрунт, пакуйся та й на Кубанські степи!

Але раз трохи не сталося диво: я трохи не помирилась з Палажкою. Стрічаю я Солов'їху; йде вона з церкви така свята та божа, згорнула руки, губи тісно стулила, аж запишалась. „Добрий-день тобі, Парасю!“ промовила до мене Солов'їха, аж губи оближала. А я з того дива до неї на сміх и собі тихеньким голоском: „доброго здоров'ячка, Палазю!“... „З недільною святою будьте здоровенькі!“ промовила вона ще солодке й уклонилась. „Спаси-Біг, будьте й ви здорові, Палазю!“ промовила я, та й собі підсолодила голос, не знаючи, до чого воно йдеться. „Чи з церкви йдете, Парасю?“ спитала вона наче на сміх, бо я йшла проти неї. „Ні, серце Палазю! Нехай уже ходить до церкви хто присвятився, а ми люде грішні.“ — „Ні чого б нам пак гніватись? Я отсе стояла в церкві та все об тім думала: Правда моя, Парасю?“ промовила вона аж з медом та з маком. „А вже ж, Палазю! ваша правда, бо в вас неправди й заводу не ма,“ кажу я. „Простіть мені; чого нам сваритись!“ каже вона, аж плаче. „Про мене, кажу: як би мене ніхто не зачіпав, я б до віку нікого и пальцем не зачепила б.“ — „Прощайте, Парасю!“ нявкнула вона. „Прощайте, Палазю!“ промовила й я тоненько та любенько. Понявчали, понявчали солодким голосочком, та й розійшлись. Того ж таки дня в вечері йду я до куми городами та бурянами, йду та думаю то се, то те. Вихожу стежкою на крутий горбок, чирк! на зустріч мені з-за горбка Палажка; так и висунулась, неначе козак з маку. Стала, як стовп, чорного рота роззявила, неначе її хто віжками спинив. Бий тебе сила Божа! Я злякалась, аж назад одслонилась. Стали ми обидві, як укопані, та й стоїмо, дивимось одна на другу, неначе з-роду не бачились. Вона мені не каже „добрий-вечір“, и я їй не кажу: нехай таки вона буде менча, нехай таки мое буде з-верху! Жду я, що вона от-от промовить до мене; не дурно ж нявчала так любенько у ранці.

А вона мовчить та витріщає на мене баньки. Дивлюся я, вона мене ість очима; чую я, вже й мене бере злість. Стояли ми, стояли, дивились одна на другу, надивились, живнули головами: я плюнула на один бік, а вона на другий — та й розійшлися з того горбика. От тобі Палазя й Парася! думаю я. Помирилися так, що миру не стало й до вечора. Треба, щоб у лісі щось дуже велике здохло, щоб ми помирилися.

Коли б я пак була хоч трохи зла, хоч на десяту часть мала такі залізні зуби, як у тиєї Солов'їхи! Може б я ще й одбилась, одгризлась од неї. А то я жінка зовсім плоха, ще й не добачаю на одно око. Як би пак у мене такий язик, та такі очі, як у Солов'їхи, я б з нею справилась. Та й чоловік мій, як з клоччя батіг, сказати правду. Отсе крикну на ёго: „та піди бо та прочитай молитву Солов'їсі! Хіба ж ти не бачиш, що вона мене ість як иржа залізо, що вона на мене кричить, тільки вийду на город до криниці: „попова сучка, та попова сучка“! неначе мені під так ймення дав.“ А Омелько почухає потилицю та й не посміє через Солов'їків перелаз перелізти. Вже щоб не говорила Солов'їха про свою добрість, скільки б не ходила до Києва молитись, а я все-таки добрійша од неї. Я б нікого й пальцем не зачепила, аби мене ніхто не зачіпав. Тільки я й согрішила на віку, як у корчмі пробила залізною кочергою дякови голову.... Я спокутувала свій великий гріх, и одхрестилась, и одмолилась. А все таки не я була винна, а сам дяк; и не так дяк, як дячиха. А Солов'їха и свого люса тудя таки сунула: без неї, бачте, нігде вода не освятиться. Яка ж погана наша дячиха! Я вродилась й охрестилась, а такої поганой не бачила. Вже баба Солов'їха далеко красча од неї, хоч и в Солов'їхи ніс, як за сім гривен сокира. А дячиха, чорна, чорна, хоч чепляй на спину веретена та решета та в циганске шатро; ніс як ключка, очі витрішкуваті, як у сови, брови, як нащопки; як говорить, то сопе, наче ковальський міх; а морда, неначе сажом обмазана. Куди! вже дякова чорна сучка з білими бровами далеко красча. А до мого чоловіка все вишкіряє ті зубища, де не встріне. Певне нагляділа ёго очі, карі, темні як терен. Було замолоду як новеде ними, та моргне чорними бровами, то я аж улізаю. Та цур ёму! що я згадую. Ще добре, що не чує Солов'їха, а то б зараз рознесла по всьому селу....

Раз тягнеться мій Омелько шляхом по-під городами, а дячиха ходить на своєму городі та й зачепила ёго; сперлась на тин та й вишкірила до ёго свої білі циганські зубища. Я беру воду з криниці та все чисто бачу з-за куща калини. Дивлюсь: мій капост-

ний Омелько задивився на неї та й собі показує їй зуби, ще й начав любенько балакати з нею. Вже й не знаю, де в ёго та мова взялася. Як до мене говорить, то тягне ті слова з рота, неначе з-під землі викопує, а до дячихи десь слова взялися! Терпіла я, терпіла, та таки не втерпіла; бурянами та по-за коноплями прийшла до їх близенько та й упала в гушавину, аж уха пожалила собі кропивою. Дивлюся я, а дячиха до Омелька: ги, ги, ги! та все показує Омелькови зуби. Мій Омелько й собі раденький, що дурненький, та все до неї через тин: ги, ги, ги! и собі показує зуби. Дивлюся я, що з того буде. Вони мене не бачать, а мені їх обох видно як на долоні. Мій же Омелько такий гарний, чорнобривий, хоч уже й не молодий; отсе як засміється, псяюха, до теї циганки, то й шморішки на лиці порозтягуються. А вона стоїть, напнута білою хусточкою: морда, наче сажею обмазана, а зубища проти сонця блись, блись! Вже, сказати правду, й я не молода, але й дячиха красуля! нічого сказати. Знайшов же красу мій Омелько! Коли я дивлюся, мій Омелько приступає ближче, та морт на неї бровами, а далі морг вусом. Я догадалась, до чого воно йдеться. А ти стара лубе! думаю я, та й не втерпіла: встала з буряну й руки згорнула. Коли чирк! з другого боку з конопель підводиться дяк, неначе стовп. Стоїмо ми в чотирёх та очима лупаємо. Дячиха ні в сніх, ні в тих, поздоровкалась зо мною, а далі з дяком. А Омелько все чогось шукає, та шукає по-під тином очима; бачить дячиха, що проплетилась; повернулась до мене спиною, вирвала лопушину та й потягла спідницю просто по грядках, прохолоджуючи пику лопушиною, неначе справді пані. Я показала Омелькови кулак, та ніби пішла мовчки до крипиці. Вхопила я відра, однесла швиденько до хати, а думка моя й очі мої все летять назирці за Омельком. Дивлюся я: Омелько вже балакає з дяком, а далі знялися з місця та й пішли мовчки до шинку. Я за ними, та крадькома шусть у шинк, та й притаїлась за дверима. Слухаю я, вони посідали за столом та мовчки почали горілку пити. Глянула я через щілину: Омелько пє та супитьсь, аж нимарки понабігали ёму на лобі, а в дяка зуби й губи дрижать. Чарка так задзвеніла, як черкнулась об ёго зуби. Коли се як схопиться дяк з місця, як ухопить мого Омелька за чуприну! Так счепились обидва, мов півні. Я кинулась між їх, щоб розборонити, вхопила залізну кочергу та й торкнула помаленьку дяка по голові. Ій-Богу моєму, що тільки торкнула! Вже й не знаю, як той череп увигнувсь. Мабуть біс батька зна' який череп на дяковій голові. Не встигла я озирнутись, аж и Палажка Соловйіха стоїть тут коло дверей, не-

наче з стіни зійшла. Я з-пересердя пхну їй у очі! бо знала, що вона рознесе зараз по селу, як сорока на хвості. Ще я не встигла до дому дійти, а вже мене люде перестрічають та й розпитують про дяка та про Омелька. От виріс азык у роті! довший ніж у корови! И де вона, в гаспида, взялася в корчмі? И хто її кликав? От уже де не посій, то вродиться Солов'їха. Зазнала я таки и того гласного суда! Розсипала я на ёго чимало карбованчиків, ще й мусіла свій гріх у церкві спокутувати. А Солов'їха и тут навчає: „Кайся, сестро Параско, кайся! піди в Лавру та одмолись за свій гріх!...“ Не було в мене тогді в руках залізної кочерги. Їй Богу, що не побоялась би тогді й гріха! Коли б ще Солов'їсі пришлося покуштувати того гласного суда, щоб знала, як підсвинків на тину вішати, чужу цибулю красти серед дня. Я ж кажу: не можна, не можна мені з Солов'їхою на однім кутку жити. Хоч сёгодня пакуйся, та й гайда на Кубанські степи! Отсе піду, нападу на свого Омелька, нехай продає воли, землю й хату, бо не видержу. Такі капосні люде на кутку, що мені не можна з-роду, з-віку на селі вдержатись. Хоч и сёгодня на Кубанські степи!

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

(Консь.)

З такими основами и з такою практичністю виготовлена література беметристично- и науково-народня знайде собі дорогу и в школи українські, для которых, одвічаючи нашим принципам, ми проектуємо читанки українско-российські, по идеям педагогів школи Песталоцці. Такі читанки, як и така література, допоможуть не втратити нашому народови свого существенного, користувавшись російським.

По тия же принципам мусять бути упорядковані цілі круги літератури педагогічної для гімназій, и ряд академічних праць. Замість того, щоб видати по українському яку небудь тригонометрію, або логіку Мілля и т. и., що зостанеться изолованим и безплотним: важнійше для української идеї, щоб и Українці, беручи висшу науку в гімназіях и університетах, знали, що таке Україна, и Ве-

ликоруси знали, що таке Україна у Росії и у Славянщині, т. є. значить, яка єї мирова роля. Показати се можна тільки йдучи тою дорогою, яку проложив п. Костомаров, пишучи Богдана Хмельницького, Последніе годы рѣчи посполитой, Двѣ русскія народности, Стеньку Разина, Сѣвернорусскіе народоправства, Черты народной южнорусской исторіи, Мысли о федеративномъ началѣ въ древней Руси, — розказуючи, що таке Україна и народ єї у своїй природі и у звязку з народом великоруским, що її вяже з старою Русью, з усією Русью народоправною, яка єї роля серед держави польскої и Московскої, и яка єї значить може бути роля у новому європейському союзі народу русского, Росії, и у готовящомуся такому чи другому союзі славянско-народному. Се усе вияснити громаді и на Україні и у Великорусі (при холодности або при неприязни котрої українське самопізнання не може йти успішно) можна тільки через мову и літературу російську. Сии то дужим оруддем мусять покористуватись українські патріоти у цілому ряді праць академічних, педагогічних и спеціальних. Нехай українські філологи видадуть Граматику и словар малоруский, — та нехай вияснять відносини мови малорускої до церковно-славянської и нових славянських, до старорускої и до народних наріччій старих земель білоруско-великоруских; нехай историки-українські вияснять відносини исторії української, періоду козацтва ди старої Руси Київської, нехай вкажуть на всеруску важність исторії Руси Литовської и самого Польского періоду исторії Західної Руси, на культурну важність Виленско-Львівско-Київської Руси XVI — XVII в., на звязок єї з Росією XVIII в., на політичну важність козацької України у загально русскому питанні про Чорне море, у так званому „восточному питанні“, питанні всесвітньої важности, на культурно-державну важність малоруских переселенців у Московщину XVII—XVIII в., на вклад Малороссіян од Дмитрія Ростовского до Гоголя и Костомарова у літературу и науку Росії; хай етнографи малорускі вияснять, що є високо-чоловічого у характері, поняттях малоруского народу про світ, про сімю, громаду, — вияснять, які таланти він має у собі. Тоді ми побачимо, чи так холодна буде українська и великоруска громада до українофільства, як вона холодна тепер до українського романтизму, або сепаратистичної фразеології. Популярность, яку має п. Костомаров в усій Руси, в таборі космополітів, як и націоналів, дає нам право ждати найлучших результатів од ряда учених праць Українців, зроблених по єго дорозі. Додайте до сього працю артистичну, скульпторів, живописців, музиків, співців Українців, котрих не мало є по Росії, которі, по харак-

теру краю и своєї роботи не можуть не держатись столиць, и там або не можуть слідити за українськими тенденціями, коли вони скриваються по провінціальним кружкам, коли вони не виходять з широкими народними и культурними інтересами Росії, або, як співці, не можуть не збувати з себе українство, коли українських музиків або не ма, або вони мало що роблять. Хай тільки українські артисти не ганяються за поверхнiстним демонстраційним або костюмним націоналізмом, як то роблять Поляки, що бють у перше на те, як би побільше намалювати Понятовських та Сигізмундів, та кунтушів, як би виставити своїх цяцю, а чужих какою*). А нехай завдаються загальними чоловічими питаннями психологічними, шукаючи для них фактів в українському життю и исторії. Три-чотири скульптурні Групи, картини, опери на теми з пісень народніх, на сюжети, як Маруся Богуславка, Хмельницький, Немирич, Дорошенко, Палій, Данило Братковский, Сава Чалий, Гонта и т. и., и з-разу буде звернута увага усього світу на українське искусство.**);

У звязку з працею науково-артистичною над українським матеріалом мусять стати учебники для середніх шкіл, котрі б теж вводили у сознание усієї Росії, що то таке Україна. И позаяк справді Україна жила по своему усіми тими моментами життя соціального и культурного, що и другі краї Росії, — а позаяк варящі українського життя на загально-російські теми були завжди оригінальними и якими: то у розумно и науково

*) Які историчні неправди намаював Матейко у „Степані Баторії“ и пр., думасмо, розказувати нічого не-Полякам и не німецьким централістам. А у Відні виставлена картина другого не безталанного живописця польського — на яку тему, як би ви думали? Рихард Вагнер дає концерт при дворі королеви Боня, а слухають ёго у костюмах XVI-ого в. Моцарт, Бетховен, Лист и т. д.

**) Ми маємо тепер вже трьх музиків, котрі виявили себе виданнями українських пісень. Се п. Лисенко у Києві (2 вип.), п. Рубець проф. консерваторії у Петербурзі, що окрім 3 вип. пісень видав недавно ще 216 мотивів и організував у Петербурзі хор співців, п. Чайковский, проф. консерваторії у Москві, що упорядкував 1 вип. дитячих пісень великорусських и малорусських. Од сих пп. ми можемо надіятись коли не опер українських, таких як Глинка зробив з великорусських мотивів, то хоть основні для них. З „Кієвлянина“ бачимо, що п. Лисенко написав музику на куплети у оперетах Різдяна віч и Чорноморський побит. (Стаття ся, як вже згадано, написана ще в першій половині р. 1873; між тим, як звісно, появилася вже ціла опера „Різдяна віч“ з текстом п. Стариченка. — Ред.) Добрий се може буде початок, — але се усе так играшка, усе дорога Наталки Полтавки, а не поважна опера. По усьому видно, що музикам-українцям бракує лібрет, — бо драматична література на Україні не цвіте а у Росії тепер композитори майже прямо беруть драми Пушкіна, Мейн лібреттом

упорядкованих учебниках русскої філології, географії, історії, літератури — знайдуться логічні рубрики, куда можна вставити усі характерні факти про Україну, усі прояви її духа и життя. Так історичні граматики русські мусять бути вироблені так, щоб в них найшла собі місце и характеристика старого книжного западно-руського язика, котрий мав впливне и на теперішній російський літературний язик, и теперішнього народнього українського. В історико-літературних хрестоматиях мусять бути показані звязки мови літописної, мови и характеру Слова о Полку Игореві и усієї літератури Руси удільно-вічевої з малорускою народною мовою и поезією. Багата, хоть доси не зачеплена ні одним Українцем (бо про се писали доси тільки Великоруси пп. Пипин, Тихонравов, Веселовский) література повістей XVI—XVII в., багата, але зовсім не займана з літературного боку література мемоарів малоруских XVII-ого и XVIII-ого в. — знайдуть собі місце коло таких-же повістей великоруских редакцій, и вкажуть, як малорускі редакції були їм образцем, — коло біднійшої мемоарної літератури (ми кажемо про мемоари до половини XVII-ого в.) великорусскої. Література релігійна періоду перед унією и після неї, помістившись рядом з літературою Групууючоюся коло Стоглаву, справу книг, розколу и єресей великорусских, покаже, на скільки український період „возрождения наук (renaissance) и реформации“ був ближе до європейського, ніж московський, и вяснить лучше ту роль, яку грали и у Москві Українці перед и у часи так званої реформи Петра В. Теж саме з другого боку вяснить аналіз української драматичної літератури, котору Дм. Ростовский и Теофан Прокопович пересажували у Великорусь серед реакції чисто-великоруского кліру. Само собою розуміється, що пісні українські и думи мусять поміститись коло пісень, билин и козацьких пісень великоруских, — и, конечно, не програють од

для опер. Ми провидимо ще одну трудність для української опери: се питання про мову лібретта, особливо од того, що у Петербурзі и Москві (а там тільки є великі трупи співців, та й завжди подобає пророку явитися в Іерусалимі) український текст був би не зовсім можливий. (Як музика буде добра, то переложуть сей текст на великоруский язик. — Ред.) Так як у опері діло головне музика, то ми б подали голос за російський текст українских опер, щоб тільки дати їм ширшу ходу. Але треба сказати, що у столицях дуже люблять українські пісні и оперетки, и такі старомодні, як Наталка Полтавка, ще недавно гралась у артистичному клубі у Петербурзі, — а недавно з С.Петербур. Вѣдом. ми побачили, що прімадонна російської опери у Петербурзі з великим мастерством співає українські пісні, котрими робила фурор на двох концертах у Варшаві. Се усе показує, що для опери української є и співці и публіка, — не ма тільки опери.

такого сусідства, а покажуть, що дійсний розвитий історичний епос має руский народ тільки на Україні. Так само нова українська література поміститься у тих главах, де буде річ про приклад сентименталізму, романтизму, славянофільства, руссофільства, соціалізму до живописання побиту народнього і старини у Росії Великій і Малій. Так-же розмістяться факти історії політичної і гео- і етнографії української у курсах історії і етнографії Росії. Самий метод сей не буде новою: і тепер поважні учені і педагогі російські, не тільки Малоруси, як Максимович, але й Великоруси, як Шевиревъ, Буслаєвъ, Тихонравовъ, Галаховъ, Иловайскій, Семеновъ и т.-д., робили се у своїх монографіях і курсах; новий зовсім у нашому проґрамі тільки увод літератури новоукраїнської у курс історії літератури у Росії. Треба признати, що названі учені і педагогі Великоруси говорять завжди з великою повагою і симпатією про історію, мову, поезію, культуру України, — тільки, по неволі, дуже коротко (дивись н. пр. Галахова курс літератури р.). Українці, натурально, мусять сказати про се усе подрібнішє. Тільки, коли ті педагогі, що у молоді літа свої, у 1859—63 р., так українофільствували в Києві і Харкові, а особливо у Петербурзі, і доси не наготовили курсів, написаних по такій системі: то причиною тому, окрім провінційально-української лінії, ще й національний сепаратизм, котрий нині так гарно може прикривати ліню і брак енергії і науки. По нашій думці, історії культури на Україні не можна написати науково з одрубно-національного українофільського погляду: вона вийде дуже уривочна і одностороння; історія наукова мусить розказати усі факти, котрі мали вплив на життя краю і народу, а таких фактів більшість спільна Україні з Великоруссю. Але хто би стояв і на погляді узко-українським, ми того питаємо: чи практична така дуже вже пасивна опозиція, в силу котрої не тільки з учебників, писаних bona fide Великоруссами, але й з уст учителів ех- чи тайних українофільів, малоруска молодіж вивчається знати, куди скочив кінь Іллі Муромця з села Карачарова, зацікавлюється справді інтересним Котошихиним, бере за історичний факт легенду про Сусаніна і т. д., — а не знає нічого про думи українські, не чує про Самовидця і Величку, про Данила Братковського, не чує наукової критики Квітки і Шевченка, т. є. критики основаної на історії культури XIX-ого в. у Європі і у Росії? Чи не допомагаємо ми самі тому, щоб виростити на Україні правдиво вже не Русских, а тільки Велико-русів? А сього зовсім не треба не тільки з українського, але

й з російського, з славянського погляду. Та система, которую ми викладаємо тут, именно захоронить нас од такого „омосковлення“, не торкаючи у русизмі того, що є у ёму основаного на справдешних фактах и интересах краю и народу.

Сю систему ми вивели не з фантазії, не з суб'єктивних поглядів и бажань, а з холодного розбору фактичного стану літератури и культури у Росії. Ми мусіли прийти, як бачив читатель, до таких виводів, що у Росії є не дві літератури, московська и українська, з котрих одна держить геґемонію тільки б то через офіційний гніт, а друга старається з під нёго вибитись, — а є три літератури: а) обща — русско-європейська, и б) и в) дві народних, місцевих, великорусська и малорусська. Сей вивод ми визнаємо фактом, з которого мусимо итти у будуще. З минувшого и теперішнёго ми гадаємо и о будущому и виводимо систему діяння для нас а) яко граждан великого союза народів переважно славяно-руських, Росії, котрини ми перестати бути не можемо и не хочемо, бо ми б утратили більшу половину своїх моральних интересів и одреклись би од своєї світової ролі, и б) яко сини українського народу. Ми думаємо, що у будуще нам треба йти свідомо, так само, як ниши ми доси фатально, инстинктивно, — т. є. не одриваючись од Росії не тільки політично, але й морально, не кидаючи російської літератури, и у приязни й до великорусської розвивати народню малоруску, — бо ціли народу великорусского такі-ж самі, як и малорусского, а до сих цілей иде й та дуже одностайна интелігенция русска чи російська, котора складається з Великорусів и Малорусів и котора нові європейські идеї приклада' на службу мужицькій нації рускій — Малорусам и Великорусам.¹⁾ Виложену нами систему діяння ми вважаємо не тільки практичною, але й такою, котора може захоронити правдиву живость и народность літератури української, принести правдиву

¹⁾ Ще раз спитаймо; од чого „Основа“ мала тільки 800—1000 підписчиків, а „Современник“ 4000—5000? Од того, що Основа говорила тільки про діла українці — та й то більше про минуве, ніж сучасне — а Современник про усьо Росію и Європу. Отже життя самої України зависить од такого чи другого ходу культурного, соціального, політичного усієї Росії, — а сей звязується з життям Європи. Ніхто не скаже, щоб треба Українцям усім залізти тільки в романтично-літературні интереси, — усякий признається, що навіть самий зріст и. пр. української літератури и школи зависить и. пр. од закону про печать, од силы земских и громадских прав у Росії и т. д. Значить Українці конечно затягуються в літературу и політику всеросійську, значить українокий журнал, щоб мати такуж широку публіку як всеросійські, мусить давати такіж статті по всеросійським и всосвітним питанням, як

користь народови, збудити нам сніпатію громади на Україні и у Великоруси;— з сією системою ми, не переєтаючи бути Українцями, не стратимо тієї сили, яку дає нам російська держава и культура, сили бути у пригоді своєму народови, славянству и світу. Ми збільшаєм ще сю силу, збудивши у Росії друге жерело народнього семія, не меншого од великорусского, которому на теперішню добу історія дала перевагу у Росії.

Друга система, націоналізму українского, здається простішою и через те вірнішою и буцім то легшою. Але усі системи, вироблені у кабінеті, прості, — та чи вірніші и легші? Як би я не боявсь наложити грубо палець на недавні факти, на живих и близьких людей, я міг би не мало розказати фактів з недавньої практики українофільства, quaeque ipse miserrima vidi et quorum pars magna fui. Поминаючи такі факти, як те, що початком національного відродження и пропаганди українофільства було збудження расових ненавистей (признаймось нелицемірно у сьму хоть серед себе)¹⁾: я зупинюсь на таких фактах, як праця над словарем російсько-малоруским, коли не ма малоросійского, при чому йшли спори про те, чи треба перенести у малоросійську мову усякі аббаси, аббати, абстракти и т. д. без переводу, чи видумати на усяке таке слово своє; — згадаю про переводи — усе для вбагачення мови української и літератури, маючих такі-ж самі права, як и „московська“ — чого попало з Байрона, Гейне (найбільш з переводів, навіть и не французских, а прямо російских), а то й Пушкіна, а то й Фета и т. д. Коли вказувалось з чієго боку про мішанину, пестроту и мертву неорганічність нової української мови, про дилетанство, безсистемність, одривочність літературних праць, про нікчемність їх — бо їм не ма публіки: на се одказувано: так починались усі літератури, а и сама російська у XVIII-ому в.

и „Современник“, „Вѣстникъ Европы“ и т. п. А тут конечно и злучиться те, що и злучиться завжди з Українцями ученими и літератами: близька и готова мова одтягне їх од праці над виробкою нової, хоть би колись и ще ближчої до української народної, и українский журнал фатально стане $\frac{2}{3}$ російским а $\frac{1}{3}$ українским и по матеріалу и по мові. Можно плакати на се. — та що-ж, коли „ниѣ законѣ противувають воудѣхъ нашихъ.“

¹⁾ Недавно хіба ми не читали примітку до слова райя: що так и Москалі зуть Українців хаклами, — се-б то відношини Малорусів до Великорусів рівняються до сербо-турецких? А то, що й на Україні Великорусів зуть кацанами, то й нічого! Те й діло, коли зайде річ про самостійність мови и літератури української, читаємо фрази: „Москалі кричать“ и т. п. А хіба Дашь и сам Лавровскій, хіба Чернышевскій, Добролюбовъ, Пыпинъ, А. Григорьевъ и не Москалі?

Правда, так починались, коли не усі, то багато національних рухів, багато літератур. Але чи усі дійшли справді до того, щоб стати своїм народам у пригоді, чи усі задержали хоть свої народности од смерті? Правда, так починалась російська література у XVIII-ому в. Але раз то був XVIII-ий в., а тепер XIX-ий, а у-друге там література почалась яко потреба держави и йшла дальше у низ, розширяючи свою сферу, — та й то стала живою и кріпкою, коли торкнулась зовсім до хлопского низу, держучись руками за европейский демократизм. А де наш двір, наша держава, навіть наша українська аристократия и буржуазия? Хто ждати ме у нас 100 літ, поки ми діждемось Пушкінів и Тургенєвих од наших Тредьяковских? Ми заявляємо права наші именем народу, хлопства; ми жадаємо освіти на ёго мові для того, що він не розуміє мови російської, що вона для ёго мертва. Так и не будем же починати нашої літератури з виробки нової мертвої мови, а приложім наші сили прямо до хлопської літератури на живій хлопській мові.²⁾ Коли исторія залишила нашу народність тільки в хлопстві, а ми зємо себе народовцями, так и приймемо чесно те имя, котрим думали вразити нас вороги: признаймо себе чесними хлопоманами. Будем працювати поперед усього, як українські хлопомани. А така праця не тільки не вимагає розриву, але веде к союзу з великорускою хлопоманією и з европейско-русскою демократією, котрих орґанами служать великорусска и російська література. Праця для самого хлопства, праця учена над елементами українского духу в мові и исторії, — ся праця, з котрою ми тільки и можемо набрати аргументів у піддержку и для пропаганди нашого напрямку, займе нас по меншій мірі на 15—20 літ. За остатні двадцять-трицять літ всеросійська культура дуже набралась великорусского елемента; за двадцять літ, коли ми будемо вести розумно и систематично свою працю над українским елементом, вона може прихилитись и до нашого. Та за двадцять-трицять літ, хто знає, де ще стане центр культури у Росії? що станеться

²⁾ Недавно заявлена у Правді идея п. Сакуна про те, що треба вибрати з диалектів українських форми (логічно також и слова) наближеніші од великорусских, є свого рода прогрес перед доктриною, по котрій для нової української літератури браво слова, форми и т. п. польські, славянські, а й латинські, аби тільки виробилась ориґінальна мова. Але й пан Сакун ставить на першому плані ориґінальність мови, а не її зрозумілість, т. є. пряму вигоду — народови. Можна и з живих діалектів вибрати такі форми и слова, що в сумі вийде мова мертва и непонятна; се не буде мова — більшість мови більшости народу, — а коаліція меншостей. И п. Сакун націоналізм а tout prix ставить вище нужд и пригоди народу.

з теперішнєю Россиєю и Славянщиною? — Будем же працювати для свого хлопа, у братерстві з другими, хто для своїх працює, — а там далі підемо, куди нас поведуть воля и интереси нашого — коли б ми мали сю честь сказати: нашою працею просвіченого и вольного хлопа!

Українець.

В СПРАВІ НАРОДНОГО ЯЗИКА.

Озиваючи-сь в справі народного язика я з самого почину висказав, що дуже радий, що п. Е. Сакун не бавить ся в пусте говірканє — як то к жалю великому в Галичині и на Україні часто діяло-сь и діє-сь, а різко, означено говорить, чого бажає, що пропонує. Не всюда я согласен з думками п. Сакуна, однакож де не соглашаю-сь, подаю *причини*. Заразом виявив я горяче желанє, щоби знавці руского язика в тій справі забирали прилюдний голос, а „поучающим ся взаимно, гнів на воцарить ся між нами, бо ж прецінь одна нас думка голубить.“ Ждав я нетерпливо, коли появиться ся голос в справі дорогій кождоу Русинові, у котрого любов до рідного. Розуміє ся, що надіав ся, що ціла тота річ трактовати ме ся об'єктивно. Тим часом на ділі вишло инакше. В ч. II. сегорічнєї „Правди“ вичитав я малесеньку допись „В справі народнього язика“ пана Н., котра завела мої дожджання.

В моїй статті я писав так: „Для обміни словесної потреба прийняти в головнім один говор. Язык літературний може уважати-сь головною рікою, котру засиляють наречія — ніби притоки. В літературнім язичі треба завести певну одностайність в формах.“ Гадка, яку виповів, удійстнилася-сь у многих-многох літературах європейских. Де лише успів виробити-сь язык літературний, прийнято в головнім один говор чи одно нарече, котре стало тою головною рікою, яку засилювали другі наречія того-ж самого язика, гей побічні ріки. Тим часом звісно, що навіть и одно нарече має часто різні відтінки. Так пр. наше нарече *гірське* має лиш у Галичині три підрічя, именно *лемківське*, *бойківське* и *гуцульське*. Скажу більше: Часто навіть в окрузі заледви кількамилевім суть різні говори. И так в декотрих селах коло Дрогобича говорять *був*, *була*, *було* (*бути*), в других сусідуючих с первими *быв*, *была*, *было*, (*быти*). Дивно, що селяне тих сторон, хоть яко сусіде зносять ся дуже часто з собою, таки стоять твердо и неуступчиво одні при своїм *быв*, *була*, *было*, а другі при *быв*, *была*, *было*. Подібно на Поділю, як по сторонам, уживаються форми: *хочут*,

хотє, хотєт, хтєт, хцут (чи з мазурска? *chca*), *хочу, хцу*.
 Форми *можу* и *можуть* уживані скрізь на Україні и переважно в Галичині; тут однакж суть села, мов острови, в котрих говорять: *могу, могут*, а за тім уживають форми (граматично) правильнішої (пр. в Яснискях и Страчу коло Львова).

Розуміє ся, що в язичі літературнім не може и мови бути о допусканю зарівнім усіх форм, а мусить бути тут певний урегульований *систем* що до форми, инакше вчинила-сь би сумішка, пестрота, котра-б стала поводом, що ніхто не міг би язика вивчити-сь. Постаби-б любовники провінціоналізму, а кождий писав би говором околиці, де родив ся. И подибати-б тоді у писаннях як до авторів: *тою дорогою, тов дорогов, том дорогом, той дорогою; ріниця, рінице, ріниці; до танцю, до танцу; хлопец, хлопець; близенький, близейкий, близойкий; молочко, молейко, молодойко; господаронько, господарейко; волоцьки, волойки; віл, вуел; кіт, кут; сесь, щесь, сей, сий, сєя, сєса, сєсє, сєсо; ма, моя; ме, моє; мих, моїх; ми, мої; будєш, бєш; будємо, будємє, бємє; будєтє, бєтє; чєш, чєш; знимав, знима', знима'т; читав, чита', чита'т; зажєгав, зажєга', зажєга'т; робить, робит, роби, рєбє; ходять, ходят, ходють, ходє; що, што, шє, шо; ужє, вжє, уж, юж, ю* и пр. и пр. Тоді-б не було одноформности чи, як п. Н. каже: „ідноформности“ а свобода, хоч прямо в рай! Не було-б чого и бояти-сь за вигнання провінціоналізмів.

Що таке *провінціоналізм*? Через провінціоналізм розумієм а) виговор локальний, або також б) окінчання форм місцеві, одмінні від форм загально уживаних и принятих, а на-останку с) всякі вирази и вираження, котрі лише тут и там уживають ся, а масі народа мало знакомі або и зовсім незвісні. Що до а) и б) кождий розгадивий чоловік рішучо признаєть, що в язичі літературнім ні виговор локальний, ні форми локальні, часто дуже похитні и неправильні (гл. Правда р. 1872, ч. VIII. стор. 373 *ми неким* (!) *хлєб, поробіл, лєд, мєд, вєдаю, дєсєь, влєз*) узглядняти-сь не можуть. Всюди и завсїгди у літературі соглашано-сь на певні форми, котрі всі письменники загалом прийняли. Розходить ся о тє, котрі форми? Що до того не єсть се ділом одинокого чоловіка, сказати так або сяк. Тут рішає загал. Часто неправильна форма запанує в літературі, коли переважно уживана и людом и письменниками, пр. *можу, можуть* місто *могу, могут*; *течуть* місто *текуть* и пр. Всюди и завсїгди раз приняті форми зберігають ся а не змінюють самовольно и без потреби. Однакж навіть и виговор локальний и форми локальні можуть и у писаних творах мати своє

призначене, именно тоді, коли представляє-сь образець з життя дотичних місцевостей. В таких случаях в уста лиць яко дійші приведенних вкладає-сь бесіда дотичних сторін з всею відрізнію від загально прийнятого язика літератцкого, що тому-ж зовсім не шкодить, а підносить колорит подібних творів и надає їм особливу вартість для лінгвіста, граматикаря, лексикаря и етнографа. Що до с) вивів я вже перше, що всі слова, які-б они и були, мають по крайній мірі лексикальне значіне. Однакож усіх слів, які у людю подибле ся, без розбору, скрізь тикати у річ літературню єсть *absurdum absurdissimum*. Найлучше те побачити на примірах. И так говорить люд в Опаци коло Дрогобича *тувальня* (хустка), коло Красного в околиці Калускій *цубірка* (вивірка), *баненик*, *сухарник* и *церновник* (воробець), коло Берлогів в Стрийщині *фостацки* (грушки), коло Садок в Чортківщині *фуфєрня* (заверуха), в Небиліві коло Перегінська *бубачка* (болячка), на Підлясю *зюль* (сюдоу), *скуль* (звідкля) и пр. пр. Якби се виглядало, коли-б притомом хотів напихати подібні слова у язик літературний и их місцеве уживанє, яке вже Богом-природою мають, розширяти и узагальняти лише на тій підставі, що они людюві и оригінальні?

Инша річ з провінціональними виразами, котрі, хоть лише декуда уживають ся, та виражають понятя, на які не легко або и зовсім не ма иншого виразу. Такі „провінционализми“ годяться, щоби їх увисшити до значіня загально літературного; так пр. на польський вираз „*uszcześniać*“ не ма инших виразів лише „*вечашнути*, *відчашнути*“, тоті слова (уживані первістно лиш декуди у Стрийщині) ввійшли у річ літературню. Вираз *визвіздити ся* (о небі) уживаний декуда в Стрийщині, именно коло Калуша, не має нігде синонімного виразу, а так вдатний и хорошиий, що з легкостю прийме ся в язичі літературнім. Подібно слова *первітний*, *повітний* (коло Дрогобича) зовсім правильні, синонімів до них не легко найти, можуть також ввійти в загальне уживанє. Декотрі провінционализми дуже пожадані для відтінкованя вираженій, так н. пр. *übereinstimmen*, *sich einigen*, *einig werden*, *übereinkommen*:— *согласити-сь* (Укр.), *згодити-сь* (Гал.), *токмити-сь* (також *bedingen*), *потокмити-сь* (коло Журавна в Стрийщині; староруск. *токмо* — *тільки* уживанє декуди в горах). Як вже сказав у статті поміщений р. 1873 в „Правді“, я не противен провінционализмам, сьм за уживанєм місцевих виразів з всіх нарічей южноруского язика, але бажаю, щоб у тім всім був „який-сь регулятор“, розумний вибір, а не безпорядочний „натовп“, як того хоче п. Н. Я не бажаю, як мені втирає п. Н., писати виключно певним тільки говором, противно я желяю, щоб писано *язиком* южноруским,

беручи з усіх нарічій те що найкрасше, найправильніше и найодвітніше, але придержуючи-сь в головнім визначних форм найкрасшого и найбогатшого говору в згляді граматичнім, и всюди, де лише лучилось мені виступовати прилюдно — в практиці доказно обявляв я сю гадку.*) Так есьм за одноформністю — розуміє-сь в певній мірі, есьм за тим, що яко добре и одвітне узнали просвіщені народи Європи. Геть з мріями якоїсь пустої шатанини, язикової! Не рівняймо-сь з народами віків давно минутих, про котрих обставини одмінні від сёгочасних ми и не вспеємо судити гаразд, а рівняймо рух нашої літератури з прямованими у инших літературах живучих: а побачим, ще раз кажу, що скрізь, де лише література змогла підняти-сь на висший ступінь и збудила загальний в народі інтерес, зачали в письменнім язиці форми усталювати-сь, появили-сь відтак граматикарі, що помічали закони язика на творах лучших писателів и на говорах людювих, ті же закони збирали у систем и вислідки свої удіяли другим — учили їх язика, одним словом зъявляли-сь *регулятори*. Через те язик народній не зійшов „на дивогляда“, противно усилив ся, укріпив ся и пишно зацвив в літературі.

Що до мого висказу: „випадає уважати на тое, що вже загально від письменників прийнятим зістало“, п. Н. обертає ся на-смішливо. Однакож п. Н. фактів, котрі я подав, не збив и збити не може, от пр. що до слова „жайворонок“, и піднімає лише на сміх гадку справедливу, котра в практиці у нашій літературі давно вже по часті осущила-сь и удійстняє-сь дальше и тепер в наших очах. Справді належить нам будувати на *людовій підставі*; *се найкраща підвалина нашому язику*; однакож думати, що люд и лише тільки люд в тій фа зірозвитку, в якій він є тепер (бо те розуміє п. Н. через „авторитет народа“), цілину становить, а все проче порікати и з гори називати ложью, *єсть такий же екстрем, як напрям пок. Зубрицького и єго товаришів нехтуючих и презираючих малозвучне и богате слово нашого люда*. Сам люд не становить ще народа, то лише корінь народа. Письменність южно-руска не зродила-сь за наших часів, а триває більш ніж тисячу років. Що було зроблено перше, не все пристає до вимог часу, до нашого теперішнього язика; однакож з того ще не слідує, щоби зовсім кидати те, що вдіяли наші отці и праотці, що добре и може

*) Иншими словами говорять и п. Сакум тов самое. „Від цього я взяв за фонд Подніпряньський говір.“ Як бачити, я согласен з п. Сакумом що до самого принципу, а розходимо-сь лише в декотрих подробицах.

бути славою и окрасою для нашого языка еще и тепер. Всі писателі Українські, закордонські (котрі відай на велику досаду п. Н. прийняли в головнім річ Чигрино-перейславску, а відтак завзятуці одноформці!) поняли добре, що в язиці людів *тепер* багато потеряло-сь слов або замінені зістали своїскі слова чужими*), тож обертали-сь все до старословінського и староруского и принимали багато з відсель виразів. И слушно. Брали из свого, своєрідне а не чуже. Язык старословінський, плеканий Русинами, в пліні часу змінений и зрущений, наш письменний язык староруский, то також святощ для правого Русина, як живучий язык люду. У всіх наших писателів декотрі вирази зачереті з тої багатой скарбниці, котра засялює, мов та любляча мати діти, и другі літературні язики Славян (в згляді лексикальнім). Возьмім на пр. писаня П. Куліша, одного из головних моторів літератури людвої, а побачим, кільки з церковного и староруского уживає сей муж многозаслужений. Тут випикуємо декотрі виняті з брошюри: „Григорій Квітка и ёго повісті. Слово на новий виход Квітчиних повістей. Написав П. Куліш. Санкт Петербург. 1858.“ И так листок за листком подибуєм: *восторжествує, огласити, труждатися, возмужало, глаголати, обладає, внушити, нещевати* (підозрівати, думати) *о грѣхах, возлюбити, возревновати, поприще, вопль, создатель, совершенство, современник, содержатъ, облечися, прископаятні, блаженство, торжество, благотворящий, художество, исповѣдь, источник, вознегодовав, Бруховецький и ёго преемники, возмутившись, возгласилось.*

А то само и у Галицких писателів. И так пр. староруске слово *луч* в теперішній мові люду загинуло. Есть лише *лушня* = *łuczyno*, *Kien*, *Kienholz*, *луна* (ж. *лукна*) *Feuerschein*; *Wiederrhall*. Однакож в літературнім язиці слово *луч* живе, частю випирає навіть тепер скрізь уживане „промінь“, пменно у Галицких народних писателів; у Українских рідше. У Шевченка:

(До Слави:) Де ти в ката забарилась

З своїми *лучами*? (гл. виданіє Львівске т. I. стор. 211.)

Тому то належить узгляднити и шанувати тое, що вже многими письменниками прийняти зістало. Тую гадку уповодовав я належно вже и перше, а п. Н. питає-сь, чим „узасадиить“ п. В.

*) Коло Корчина в Стрийщині щироруске слово *проедіне* не уживає-сь; намісто того кажуть там „божа *провиденія*“ (*providentia*).

свою гадку? але аргументів наведених в первій моїй статті не збиває.

Форми „*один*“ уживають усі лучші писателі нам звісні, писателі Українські Шевченко, Куліш, Вовчок, Стороженко и др. — и ми-б мали кидати усвящену переважною масою люду и лучшими вашими писателями уживану и загально прийнятую вже форму, а взяти похапцем, попудом „*іден*“? П. Н. очевидно дуже слабу силу приписує нашому людові, коли думає, що мільйони омоскалили-сь до того ступня, що вже мов „по указу“ говорять *один*! Що форма *один* єсть южноруска и має аналогію з иншими словами подібно зачинаючими ся, ствердив я доказно приводячи приміри. О моїх примірах и моїм виводі п. Н. и не згадує (бо аргументи такі, що їх кождий признати мусить), а наводить и собі приміри, де і повстало з старосл. *є*; однакж слова ним наведені (*їі, їй, Київ, осінній, Матвій*) жадної не мають аналогії з словами як *один, озеро*. Що до „*їше*“ примічаю, що я подибував у лучших писателів Українских форму *ише* місто *єше* (зрів. німецьке *itzt* и *jetzt*). Форма „*іден*“ в добавок наводить двоєзначність, без чого з хісною можна обійти-сь. *Ід-є-н* прич. страд. з минувш. вр. від *їсти* старосл. *юд-є-нъ*. Від *іден* утвор. *ідіннє* (зрів. старослов. *ядение, яденіє*). Форми „*ідіння*“ уживають на Україні; „*ідіне*“ чув я також у люду коло Дрогобича. [В Галичині творять прич. страд. мин. вр. також після четвертої класи: *іджен* (*ідн-є-н*), відтак аналогічно була б и форма „*ідженє*“. Однакж богато вештаючи-сь межи нашим людом в цілі вислідованія материнського язика, нігде не доводило-сь мені чути „*ідженє*“.] То поводи, для котрих перше виступовав и тепер виступаю против уживанія форми „*іден*“ в значіню unus. П. Н. кінчає свою річ що до того слова: „форма *іден* не носить на собі нічого такого“, т. є. думав по німецки *an sich tragen*, відай се значить, „не має у собі нічого.“

П. Н. дивує ся, у якій книжці українській вичитав я *цесь, цеця, цеце*. Питанє зовсім не потрібне. Не було и бесіди об тім. Я сказав „Українцями часто уживані“, через що не розумів лише Українских писателів за кордоном, але також и прихильників Українщини в Галичині. Не раз був притомен горячим спорам о те, як належить писати, чи *ся, сей, чи ця, цей*. Як аргумент важний кладено те, що в декотрих сторонах Коломийщини справді кажуть *цес, цеце*, а декотрі молоді люде з опалом кинути-сь писати и говорити *цесь, цеця, цеце, обнімуця* — думаючи, що у тім вся сила и краса Українського слова! Що *ся* оддільно в тій формі и на Україні подібує-сь, видко з приміра наведеного „Ой як *ся* маєш“

etc. Розрізняє форм *сей* *dieser* и *цей* *dieser* да невеликої стійності. В сторонах бо, де говорять *цей*, не говорять *сей*, и на відвороть. *Цей* тоє саме, що *сей*, лат. *hic*. *Отсей*, *сесь* єсть лише скріплене *сей*. Тому то и подибати в Українських книжках *отце* и *отсе* без ріжниць в значіню. — Яке помагай Біг, таке и бодай-здоров! Я запитаю п. Н., де, в якому царстві та господарстві він чув або бачив написані форми: *церце*, *цело*, *сповідалця* замісто: *серце*, *село*, *сповідався*?

П. Н. подає тут яко „новину“, що у Бродщині говорять подібно до Українського *робиця* и т. д. Ту мушу. замітити, що и справді в Бродщині многі визначки бесіди, як форма, акцент, склад в многих зглядах схожі з Українським. Однакож замітка п. Н. насаджена трошки, переборщена, невірна. В виговорі бо жителів коло Бродів чути вправді злине *т* и *с* при глаголах и *ся* (котре там завжди кладе-сь по глаголі: *робитьсѧ* а не *ся робить*), однакож оно не так визначне и різке, як чув у бесідаючих Українців (закордонських). Також не говорять у тій часті Галичини ні *цей*, ні *оцей*, а все лиш *сей*, *отсей*. П. Н. так велику вагу кладе на фонетичне злине *т* и *с* в *ц*; але ж годі все лиш на фонетику уважати. Чистофонетичні правописи досі ніхто еще не уложив. Если-б однакож сподіяло-сь те чудо, тогді-б вільно було писати: *гупка*, *люпка*, *фторий*, *фнасти*, *фхлібі*; *гиткій*, *лехко*, *ніхті*, *лошка*, *тяшкий*; *лаука*, *любов* и пр. пр.

При формах „*питаний*, *прямований*“ etc. п. Н. розрядив против мене цілу батарею електричню. Наперед каже „сущники закінчені на *нѧ*.“ Мусимо вяснити, що окінченє тих сущників єсть *ѧ* (властиво *ѧѧ*, *іѧ* в старосл.: *зачатѧ* + *иѧ*, *зачатиѧ*, пізнішє стрічають ся також форми *зачатиѧ*; *веселѧ* + *иѧ*, *веселиѧ*, *веселіѧ*, *вєсіѧ*; *зєло* + *иѧ*, *зєлиѧ*, *зєліѧ*, *зілѧ* и др.). Дальше говорить: „не знаю, для чого п. В. домагаєця родит. мн. ч. на *ній*.“ Уперше окінченє родит. пад. не єсть *ній*, тільки *ій*. В другє. Скрізь у церковнім и старорускім подибуєм форми род. пад. мн. ч. тих сущників на *ій*. П. Н. признає, що многі слова з церковного *народ перєня и уживав у таких слів окінченя на „ій“*. Власне то говорить за мною: видно, що *та форма и тепер еще не чужа народови.**) Обернім ся ж відтак до найлучших наших граматик. У Головацкого Граматиці на стор. 77: „У именѧ съ мягкимъ закінченємъ т. є. на (*ѧѧ*) и (*ѧѧ*) уживає ся вставка самогласном

*) П. Н. пише *списаний*, *воздєжєний*, котрі то форми єуть причастям мн. врем.

(е, ї) наконечной съ доданнямъ полугласной й, н. пр. оружѣ, оружей (ій), подвѣрьє, подвѣрей (ій), копіє, копій, намѣренье, намѣреній.“ — У Осадці, виданє друге стор. 57: „Имена съ мягкимъ окѣнченємъ на ѣе (вм. іє) мають въ родит. пад. множ. числ. звичайно ій: шитьє, шитій, подвѣрьє, подвѣрій, намѣренье, намѣреній, оружѣ, оружі и пр.; вєсьє має вєсьє.“ (В добавок скажем, най починає ся п. Н. утворити форми: *шить, подвѣрь, терніє, страдань, помять* від *шитьє, подвѣрьє, терніє, страданє, помятє*!) — Далше загляньмо, яких форм уживають наші літерати. У галицьких писателів переважно лучають ся форми на ій, як *речений, моленій* и т. д. Загляньмо до книжок Українських, виданих за кордоном, именно у згадану в горі брошюру: Григорій Квітка и ёго повісті п. Куліша. На стор. V. на самій долині подибуємо: „а далі покажу, въ чому сила и краса ёго *писаній*“; на стор. XII. и XIII. „Примушавъ вінъ себе иноді до найважшихъ *послушаний* чернецихъ.“ — Відтак подивім ся у „Хату“, альманах виданий п. Кулішем р. 1860 стор. XV.: „панъ Вовчокъ не появилъ нічого нижшого одъ первихъ своїхъ *оповіданій*.“ Протое бачимо, що форми на ій не тільки у Галицьких писателів уживані, але також и у Українських и не ма жадної причини, щоб їх кидати.

П. Н. говорить о формах „*насінь, зіє*“, котрих у люду не подибати. *Насіє* и *зіє* (подібно як *волося, листє, колосє, кіє, пучє*) яко зборові (collectiva) заключають вже в єд. числі понятє многости, тому то люд и не творить від них мн. числа. Форми однакож „*насіня, зіля*“ яко pluralis стрічають ся в устах рускої интелігенції в декотрих наших книжках, тому то треба и подумати о тім, як в другім падежи мн. ч. мати муть сі суццики. На путь справить нас аналогія. *Насіє* подібно як *писанє* буде мати *насіний, зіє* подібно як *весіє, зіє*. (Відтінок значіня такий: *насіня* plur. — Samenarten; *зіля* Krautarten, Pflanzenarten. У люду чув я все лиш *зело, зела, зел; зіє, всіяке зіє; ріжне насіє*). П. Н. каже: форми *оповідань* etc. „стоять на певности филологічній“, однакож того реченя близше не пояснив и не уповодовав. При кінци пригадав собі п. Н. на слова взяті з церковного и сей час творить притьмом число множественне (sic!) від *спасєньє, спасєния, спасєний* (das Heil, des Heiles, plur. die Heile, der Heile??!), але и тут не забув п. Н. про „своєнародне“ закінченє „*спасєнь*“!

П. Н. веде далше: „народ и його мова найбільший авторитет.“ Велика правда у сєму висказу, тільки п. Н. чудно-дивно притулює ся до нєго. Відай думає, що тим авторитетом він сам, круг его понятій и знаній. Ремствує дуже на се, щоби „не ви-

шукувати и не виконувати собі слова и форми навіть и не схожі на духа народної мови“ (се нова загадка; може п. Н. розумів: „не згодні з духом языка“ або „противні духови языка“?). Тут містить ся страшенна погроза против многих слів и виражень мною вперше введених у річ літературну. Я заявляю, що всякі слова и вираження, котрих уживаю, суть або живцем взяті з уст люду або утворені мною на лад інших народних виразів, власне в дусі народного языка. Есьм готовий відперти всі заміти не пустим говірканєм, загальними, а подаючи спеціальні, певні и точні дані.*)

Иван Верхратский.

Літературні звістки.

— Коштом и заходом товариства Просвіта вийшла: „Книжка для вправы въ нѣмецкомъ языкѣ д-ра Яноты, предназначена для 1. и 2. класы школъ гимназіальныхъ. На рускій языкъ переложили и для молодежи рускою приладивъ **Амвросій Шанковскій**, ц. к. профессоръ гимназіальный.“ — До недавна еще в 4-х низших класах ц. к. академ. гімназії у Львові, де викладовий язык є руский, не було — крім історії Піца — ні одної шкільної книжки рускої; ба навіть рускі читанки були майже зовсім непридатні. Відколи ж Просвіта знялася зарадити сему недостаткови, декотрі класи мають вже майже всі книжки рускі, а до року може й одної книжки не буде хибувати. Розуміється, що в найбільшій часті ці книжки суть переложені, именно з учебників німецьких; але раз що вибрано звичайно найліпші оригінали, а відтак лиш сим способом так скорє видавництво книжок було можливе. Вирочім не инакше — и зовсім справедливо — робили и Поляки.

— Також накладом Просвіти що пно вийшла з друку популярна книжочка п. з.: **Байки**, написав **Павло С.** На двох аркушах великого формату (такого як всі популярні книжочки Просвіти) поміщені тут близько 200 баєк, писаних в більшій часті віршом, декотрі прозою. Деякі з сих баєк вже знані з давніших популярних видань Просвіти, именно „Зорі“, або з різних шкільних читанок. Відзначаються именно дуже корисною легкістю и складністю представлення.

*) Помішаючи розправи пп. М. Нетяги и И. Верхратского, ми враз мусимо висказати бажання, щоби воляка полеміка велася цілком холодно, без непотрібної або в нічим не узasadженої драгливості. Тільки такому бо, зовсім об'єктивному способу писання можемо давати місце в нашій часописмі. — Ред.

— Сими днями вийде видане, віділом Просвіти **Справозданє з до-теперішної діяльности Просвіти** (від часу єї заложення). Справозданє єє, котрого виданє ухвалено на остатних загальних зборах, отримують и передплатники Правди, тому не подаємо тепер докладнійше єго змісту.

— И Галицко-руська Матиця здобудася на шкільну книжку для гімназий, пменно накладом єї вийшла у Празі: „**Зоологія съ образками**. Для низшихъ класъ середнихъ шкѣлъ сочинивъ Д-ръ Алоизій По-корный. Перевѣвъ на рускій языкъ **М. Полянскій**, професоръ при ц. к. академ. гимназій во Львовѣ.“ Се перва зоологія, котра виходить в рускім язиці, — а по-при Ботаніці п. Верхратского, виданої також не-давно, Просвітою, перва книжка з природної исторії; бо учебники д-ра Воляна, видані перед 20-ма роками, не заслугоють навіть на назву руских книжок. Хотя що до языка де в чім не годимося з ш. авто-ром, однако не можемо п в языковім згляді заперечити сій книжці знаменитої стійности, яку має п ві згляді дидактично-педагогічнім.

— Недавно появилсся у Львові: „**Первоцвіт, кадриль з руских пісень**, уложив **Николай Кумановскій**.“ Половину доходу призначив ш. автор на народні цілі. — Дістати мож в канцелярії Просвіти.

— Друковані в минувшім році в Правді оповідання **И. Нечуя Новий чоловік и казка Запорозжі** вийшли також в окремій книжочці, п. н. *Оповідання Івана Нечуя*. — Дістати їх можна в канцелярії това-риства „Просвіта.“

— **Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Syntax, Міклошіча** — вийшла з друку, и можна її дістати у Braumüller-a, Wien, Graben am Eck. Звертаємо на се діло увагу як всіх філологів и люби-телів нашого языка в загалі, так особливо тих наших людей, котрі зай-маються укладанням учебників, именно грамматики новочасних, а осо-бливо класичних языків на язиці рускім.

— В Австрійско-угорській монархії виходить сього року **7 часописьм** більше або менше **руських**, а се: 1) *Правда*; 2) *Наука*, популярне письмо о. Наумовича, виходить раз на місяць в 3 аркуші в Коломні; 3) *Руская Рада*, політична газета для народу, виходить також в Коло-мні, 2 рази на місяць в $\frac{1}{2}$ арк. або в 1 аркушу; 4) *Рускій Сіонъ*, ча-сопись церковна, виходить 1 раз на 2 тижні в 2 арк. у Львові; 5) *Учи-тель*, газетка для учителів народних, виходить у Львові під редакцією **М. Клементовича** 2 рази на місяць в $\frac{1}{2}$ арк. враз з *Ластівкою*, додат-ком для дітей; 6) *Слово*, політична газета, виходить 3 рази на тиждень у Львові; 7) *Карпатъ*, „общественная, церковная, научовая, литературная и экономическая газета“, виходить раз на тиждень в Унгарі.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Дебати конфессийні в Раді державній и Русини.

II.

Если не могли-смо ві всім згодитися з принципіями першого закона конфессийного, то суд наш о другім законі конфессийнім „про заряд церковного майна“ мусить випасти далеко не так строго.

При осуді сёго закона треба мати на оці дві обстанови.

Провідною гадкою при сім осуді мусить бути засада, що кожде товариство, чи воно собі зовсім приватне, чи політичне або релігійне, повинно самостійно и незалежно від всяких впливів чужих, вішних завідувати своїм майном, мусить бути засада самоуправи, за котру ми все стояли та стоїмо, и котру усе нинішнє поступове товариство за єдино справедливу та користну вважає.

З другої сторони треба однак розважити, чи церков католицка в Австрії стоїть у таких взаєминах з державою, щоб засада самоуправи и невмішування держави в завідування єї майном була справедливою, т. є. чи стоїть церков у таких відносинах до держави як інші, приватні товариства, котрі повну самоуправу мають и котрим така належить, инакше сказавши, треба узв'язнити, о скільки идея самоуправи в конкретних відносинах церкви католицкої в австрійській державі справедливо та користно осушити дасться.

Другі товариства, маючи цілі державним цілям не противні и державою одобрені, осущають ті свої цілі власними силами, звичайно не жадаючи и не отримуючи від держави помочи матеріальної. Як скоро однак таке товариство стане побирати підмогу від держави, надає тим самим державі право надзору над завідуванням свого майна. Приміром най послужать акційні товариства залізниць, котрим держава певний дохід від їх акцій забезпечила.

В Австрії заняла церков католицка з давен давна таке становище до держави, що не можна її було вважати товариством чисто приватним, тільки мала вона и мусіла мати характер бодай півофіціальний, коли вже не зовсім офіціальний. Вже тота одна обстановка, що держава забезпечує духовним побирані платні (уділяє так званий *titulu: mensae*), поставила церков під взглядом

завідування єї майном в зависимість від держави. Правда, що духовні побирають платню свою передовсім з фонду релігійного; однакж що з фонду релігійного на оплату всіх духовних не стане, мусить держава зі свого, т. є. з податків и інших престоцій обивателів доплачувати. А прийнявши обовязок сей на себе, не може держава не вглянути в завідуване церковного майна вже из за одвічальности, яку має взглядом своїх обивателів платячих податки. Як би вона сього не робила, могло би легко статися, що майном церковним завідували б органи церковні зле, держава мусіла б більше доплачувати, а через те й більші тягарі на обивателів накладати. — Помимо того, що стосунок сей є зовсім несправедливий, особливо в Австрії, де в кождім краю короннім знаходяться різні релігії та конфессії, и проте обертати доходи держави членами усіх тих різних конфессій складані в части на ціли одної конфессії а другим конфессиям казати свої видатки конфессійні приватно из фондів власних покривати, значить те саме, що кривдити всі другі конфессії на користь одної протестованої: помимо того всього лишила перша конфессійна устава, про котру ми в попередущім числі нашого часописьма говорили, ті неприродні и несправедливі відносини католицької церкви в Австрії до держави. Правда, що відносини сі виробились исторично за часів нетолеранції середньовічної, де церков и держава зливалися в одно, або, инакше сказавши, церковна и державна власть були після поняттій тогочасних тільки дві сторони, два різні поля ділання одної и тої самої від Бога установленної власти. Після обставин виступала тільки в ходу исторії то одна то друга сторона тої єдиної власти на перший план и затіняла другу. Правда и се, що відносини такі, виробившіся з ходом часу, зрослися майже з житєм нашим публичним и що єго нараз розірвати годі. Однакж ми не видимо в новіших уставах и кроку поступу у тім ділі до лучшого, до становища, на яким стоїть теорія нинішнього віку и на яким уже стали Сполучені Держави північної Америки.

Позаяк церков не тільки не противилася и не противиться тим своїм схибленим відносинам до держави, то мусить приймати також консеквенції того становища, бо, як то кажуть, „що громадці то й бабці“, що вважаємо справедливим против приватних товариств, те мусим вважати справедливим також против церкви. Право мусить бути однаке против усіх, не може робити задля нікого різниці, котра в самім ділі не мала б основи. Надзір держави над завідуванєм церквою майном своїм стався ще природнійшим після нового конфессійного закона „порядкуючого внішні відносини церкви като-

лицької до держави", котрим законом духовні з автономічних урядників релігійної корпорації, якими доси вони бодай в частини були, суть поставлені в ряд з урядниками держави, а становище їх против держави майже зовсім зрівняно зо становищем урядників, и про око тільки та різниця між ними лишилася, що при именованю духовних власть церковна дає своє формальне ніякого впливу не маюче потвердження.

Так бачимо, що засада висказана у другім законі конфессийнім, засада, що церков завідує майном церковним під доглядом держави а по частини навіть держава майном церковним завідує, є тільки наслідком неприродних відносин церкви до держави, котрі виробилися давно а котрих новіший у попередущому числі зганий закон конфессийний не усунув, а тільки ще погіршив. Принявши раз перший закон яко факт, впливає другий яко природна консеквенція того факту и вже нікого здивувати не може.

Згодившись раз на те, щоб держава забезпечувала, а, як потреба покажеться, зо своїх фондів виплачувала платню духовним, дійшла церков католицька в Австрії до того, що стратила самостійність в завідуваню майном своїм на користь держави.

Хотя ми сих відносин, як кажемо, зовсім похвалити не можемо, и раді би-смо були, щоб церков зістала зовсім на рівні з иншими товариствами приватними поставлена, щоб отримала повну самоуправу и зреклася підмоги побираної від держави: то не можемо зо становища справедливости дорікати кочнаті послів за ухваленє закону о завідуваню майном церковним, як довго церков своїх претенсій до скарбу державного не зречеться, и мусимо вважати надзир держави над завідуваннем майном церковним за оправданий конечністю та обовязком держави против єї обивателів и платячих податки.

Принявши що тільки висказаний погляд за основи нашого осуду, не можемо вважати и поодиноких мір и потребностей, які устава про заряд майном церковним установила, несправедливими, а противно мусимо признати, що вони впливають логічно яко наслідки з прийнятої засади, бо суть тільки средствами до осягнення ціли, контролі и доброго заряду маєтком церковним. Зовсім природним є проте, що доходи опорожнених парафій и висших урядів духовних мають припадати фондови релігійному, що за високо дотовані уряди оплачувати мають надвижку доходів до фонду релігійного и що ті гроші ужитися мають на поліпшенє дотаций урядів церковних зле дотованих. — Ся остатня установа тим справедливійша, що дотация урядів церковних була доси на стільки

разящо нерівною, що, коли доходи деяких духовних урядників ишли на десятки та сотки тисячів, інші духовні особи не могли лихо из своїх доходів жити.

Тільки переведенє сеї остатнєї міри дуже тяжке. Установлене правила, після котрого можна би справедливо осудити, яка дотация єсть для дотичного уряду церковного достаточна, и способу, в який дохід того уряду повинен бути справдженний та обчислений — се річ дуже тяжка, и на трудности винайденя тих правил може розбитися воля законодавця: спровадити більше розмірний и справедливий поділ доходів з майна церкви між поодиноких урядників духовних. И так не зовсім можемо згодитися з постановленнем, що підставою до обчислення доходів має бути капітал фундаційний дотичного уряду, а яко дохід того уряду приймається певний процент від того капіталу и дочислюєся інші доходи з сим урядом сполучені. Правилу се не конче добре, бо не всякий капітал дає в загалі дохід, а дохід не всюди однакий. Задля того може оден уряд з капіталом більшим (а меншим доходом) давати взглядно більше до фонду релігійного, як другий уряд з капіталом меншим, котрий капітал однако більший дохід приносить, як капітал більший першого уряду.

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

II.

(Дальше.)

„Декотрі из осіб, маючих більший вплив між Русинами, яко совітник апеляційного суда и віце-маршалок сойма п. Лавровский и крил. о. Павликов, хотіли протестувати против відречення своїх товарищів від формули Головної Рускої Ради 1848 р. и удалися до крил. Куземского. Се був той сам Куземский, котрого потім назначили уніятским єпископом до нас в Холм, де він и захвалюваний був и нашими и галицькими часописями яко ревний очиститель унії від ультрамонтанских елементів, а потім знов з якихсь нероз'яснених причин (заграничні газети писали, що буцим-то в наслідок тайних зношеній з Римом, де він жалувався на насильні дієства нашого ряду) опустил Россию. Того-то Куземского й просили тогді скликати „Головну раду“ для протесту (Головної Ради тогді не було,

бо давня „Головна Рада“, з 1848 р., в кілька літ по сім році була розв'язана, а нова „Руска Рада“ зав'язалася аж в р. 1870, се ж діялося в р. 1866; сей протест мав би був походити від истнующих тогді товариств, Матиці, Народного Дому и н. — ред. Правди). В Відни поняли заявленя „Слова“ и о. Наушовича яко визов Австрії. Гр. Байст сказав: Wenn die Ruthenen Russen wären, so müsste ich es bedauern; da es aber nicht so ist, so muss die Regierung in den neuesten Manifestationen derselben eine Oesterreich feindliche Richtung erblicken und kann unmöglich sie unterstützen. Mein Rat wäre: umkehren, ehrlich umkehren; wenn das Wohl der Nation ihnen wirklich am Herzen liegt. Головну Раду, зі взгляду на важність положення, зібрати було конечно, для того, щоби або відкинути формулу виголошену в Газеті, котра служить органом Інститута Ставропігійского, Матиці и Народного Дому, або потвердити її або объявити, що всякого роду думки Русинів о своїй етнографічній народности и літературі не мають нічого спільного з політикою и питанням про їх відносини до Австрії. В сім або тім злучаю діло було би ведено ясно и чесно, — але тут то й біда, що політики-крилошане не хотіли ясности, раз тому, що все таки мало чули її в своїх головах, а в-друге тому, що ясність перешкождала б їм вести двояку або трояку гру в Відни у Німців, ві Львові у Поляків, и в Роснії у наших Славянофілів и обрусителів, котрих тогді за границею вважали партією, керуючою навіть и нашим рядом. Ось чому крил. Куземский відповів, що заявлення приватних гадок журналістів не заслугоють на те, щоб против них протестувати. Така дволичність в поступованню галицких політиків була стільки-ж вирахована, скільки й натуральна, тому що не могли вони не видіти хоч часами, коли шрака Газетних фраз трохи розступилася, що Россия зовсім не так відноситься до Галичини як Італія до Венеції, що и Галицкий нарід зовсім не так настроєний як венеційський, що и суспільність у нас дуже холодна до галицких „родимців“, будучи аж надто занята своїми домашніми ділами, — и що проте борба за народність руску в Галичині повинна вестися на внутреннім поли, внутренніми средствами, в винімках австрійського політичного устрою, а не заграничного, и що відтак не мож було зривати зовсім з Австрією. *Але чи-ж не було практичнійше цілком и не кричати про поміч зо вні, коли на неї мала була надія, и займатися своїми справами, справою підняття моральної и матеріальної сили свого народа?* — при тім кожний міг мати об етнографічних відносинах руского народа таку

думку, яка випливала з его наукового пізнання и розвідування, и розвивати літературу відповідно тим ідеям етнографічним и філологічним та літературним вусам.

„Тепер же се нове звязування питання о народности и літературі галицько-руській з політикою а притім нещирість и дволичність поступовання руских літератів и політиків після 1866-67 р. стягнули на Русинів — и, що найважнійше, на невинний ні в чім народ — всі лихі наслідки опозиції а не дали ні одної користи, яку веде за собою отверта опозиція, котру поважають и бояться єї и з котрою проте мусять рахуватися и договориюватися. Центральний ряд не тільки лишив питання о взаєминах Русинів и Поляків галицькому соймови, але навіть, як виразився Гр. Байст, соймови тому, т. є. польській більшості его, оставлено було рішити, ob und wie fern die Ruthenen in Galizien zu bestehen haben. Поляки очевидно не робили церемоній з Русинами, всюди, де мож було, поставили урядниками Поляків, ввели польський язик в адміністрацію, в суд, відкинули права руского язика в школах. Центральний ряд давав призволення на всі ті шкодливі для Русинів установи Львівського сойму. Відтак дволичність, за котру ми говорили, мала зовсім шкодливий моральний вплив на особистости и характери в рускій суспільности, старій и молодій, — а особливо, коли після зміцнення Поляків в соймі ся дволичність у декотрих замінилася в триличність, позаяк в центральних кружках Віденських не покинули давної тактики ведля часу страшити Поляків Русинами, а Поляки, як деколи, заявляли, що вони не противні робити уступки и Русинам, тільки щоб сі не дружили ні з „Москвою“ ні з Німцями.

„Вже и попередня конституційна практика австрійських народів не була спосібна розвивати чесність и мужество, особливо у Русинів, — а тепер стан слабости, дезорганізації и розділів в рускій суспільности отвирав дорогу всякого роду еквілібристичі, експлоатації на користь особистих інтересів, запутаности суспільних справ и т. и. В тих еквілібристичних вправах в ловленню риб в мутній воді особливо відзначувались ті кружки, з попередніє більше компактної святоюрської партії, котрі попередною політикою покорности успіли висунутися на перед, — а на самім переді їх наслідник Яхимовича, митрополит Литвинович. Насупротив двох неприємних для польської и німецької бюрократії привидів, революційно-гайдамацького українофільства и сепаратистичного москвофільства, митрополит и его близькі приверженці заявляли висшим сферам, що тільки вони можуть удержувати порядок в краю и принадлежність

его до монархії Габсбургів. Парламентська казуїстика — подавання адрес, вздержання від голосовання, вихід з салі засідань и т. п. — ось чим заповнювалася діяльність політичних кружків руских, від 1866 особливо зближених до митрополита, котрих стали звати „політиками.“ За кілька літ Литвинович умер, престол митрополічий через якийсь час був опорожнений, престол єпископа також, и святоюрська партія, в котрій замітна була вже й перше деморалізація и розділ, тепер зістала навіть без видимих голов. Між тим у Відні, очевидно, шанси Поляків все йшли в гору: хто б небудь взяв верх, чи централісти, чи федералісти — в однім и другім злучаю Поляки мусіли отримати жадані ними уступки; Русини ж оказувались за слабії, щоб з ними уговорювались не тільки Німці, але й самі Чехи. З другої сторони ставало очевидним, що и на Росию не було що надіятись. Вона й не гадала вмішуватися в внутренні справи Австрії, и крім передових статей в газетах та кількох сот рублів декотрим з галицьких проводирів и редакції „Слова“, присланих славянським благотворительним комітетом, з Росії нічого не являлося в Галичину. Одні гадали, що Росія задля того холодна, що и Галичане ще не досить ревні в заявлюванню своєї прихильности, що „Слово“ ще за мало усвоює собі літературний язык російський, — и жадали в петербурських „Биржевыхъ Вѣдомостяхъ“ радикального розриву як з австрійським рядом так и з тим літературним языком, який все таки уживався в святоюрських виданнях, а деколи навіть наївно називався справдешним чистим літературним языком, уживаним в Росії. Не знаємо, які би практичні наслідки повело за собою усвоєння такої радикальної політики, чи много би людей пішло за такою програмою, чи много би читателів в Галичині знайшла література языком и духом не відрізняючися від петербурскої и московської. (Цілком зірвати з австрійським рядом значило б виставляти руску народність в Австрії на затрату, бо доля Русинів австрійських почиває ще й тепер в дуже значній частині в руках ряду; за такою політикою пішло би хіба кількох людей, не маючих нічого до страчення, а пішли би в тій цілі, щоби змушені були уходити до Росії, де яко мученики російської справи надіяли б ся добрих посад; література дійсно російська знайшла би ледве кількадесять читателів, бо одні відкидали б її задля языка другі задля духа — ред. Правди), — але се певно, що и така програма політична и писання у Львові живим языком, яким говоримо и пишемо ми в Росії, були би, як то кажуть, „щось“, така програма була би по крайній мірі понятною. Але ж для такої програми у Святоюрців не ма ані характера

ані знання: вони ж пишуть не тільки до себе але навіть и до нас: „поздравьте“ замість „пожелайте здоровья“ и т. д. Де-ж їм видавати Газети таким самим язиком як „Голосъ“ або „Московскія Вѣдомости“? Наконєць, ще одна сорта людей серед Святоюрців, видячи що Поляки все ростуть в силі, що н. пр. навіть міністром-президентом став Поляк Гр. Потоцкий, и що Подякам (а ще більше центральному рядови — ред.) однаково не подобається ні „московфільство“ ні „українофільство“ (народовство) консеквентно переведені, надумались повернути до пропагованої вже передше Віденьским „Вѣстникомъ“ строго „рутенскої“ програми, вищиваючої з ідеї, що Галичане не частина 15-мільйонного народа малорусского, як обьявила в 1848-ім р. Рада руска, ані частина 60-мільйонного „народа русскаго“, як говорило від 1866-ого р. „Слово“, — але окремішній 3-мільйонний нарід „Рутени.“ До тої програми и передше и тепер найбільше скланилися чистої крови клерикали-уніати и т. з. „політики“, — и не мож не бачити, що рутенська програма подає найбільше шанс до добрих відносин з правлящими властями, які б вони не були. Висше духовенство в Галичині, т. є. крилошане, игумени, сам митрополит, найбільше наклоняються до такої „політичної“ и „рутенскої“ програми. Тепер вони гадають о заложеню Газети з рутенско-клерикальним напрямком під названнем „Святий Юрій.“

„Розуміється, що такі розділи и хитання в рядах осіб, правлячих галицко-рускою політикою, не дуже спосібні посунути галицко-руський нарід на-перед на поли політичнім.“ П. автор наводить „для характеристики галицких обичаїв и відносин наївне оповідання одного из найстарших и найревнійших діятелів з духовенства гакицкого“, о. Качали, о тім, як він їздив в 1868-ім р. до Праги и що з того вийшло. П. М. Т-овъ наводить в дословнім перекладі майже ціле оповідання о. Качали (з Львівської „Основи“ 1871) о поїзді єго на зїзд славянський в Прагу, при закладах театру ческого, на котрий зїзд поїхав без позволення митрополита Литвиновича, а поїхав тому, щоби не дати заступати Галицких Русинів самим тільки п. Дідицкому и Павлевичеві. Сі два панове умовились з проф. Ламанским, Великоруссом, щоби він и за них в имени галицких Русинів промовляв при обіді. О. Качала ж не дав себе заступити п. Ламанському, но говорив сам, яко Русин, за єдністю Славян при рівноправности кожної славянської народности. За тую єго їзду митрополит Литвинович докоряв єму, на що він їздив? „що скажуть Поляки (котрих Газети дуже лютилися на сей зїзд) и Голуховский?“ и — скинув о. Качалу з деканства...

„При таких відносинах“, каже п. Т-овъ, „які рисуються в кождім слові наївного оповідання о. Качали, чи-ж дивниця, що галицько-руський нарід не далеко зайшов в політиці, маючи таких політників (як митр. Литвинович, о. Кульчицкий, о котрім також згадується в оповіданню о. Качали и т. д. — ред.) проводирями и представителями?“

(Дальше буде.)

Допись.

З України. (*Секта штундистів.*) Люд наш українский по всіх явах життя свого більш прихильний до духу ніж до форми; то-ж и в питаннях віри ніколи не зостановлявся над одним обрядом. Через цілу історію нашого люду ми не вбачаємо одщепенства в вірі.

Яко поединчий злучай ухилу від благочестя, котрий заворушив був наш люд, була унія з римско-католицкою церквою; та й ту, як звісно, заведено було у нас силою, через підводники, в простий люд наш виставив против неї своє завзяття и криваву розплату. На підставі такої минувшости Українського люду маємо змогу и право а ргіогі доводити, що й за нашого часу не можлива річ про одщепність у вірі серед люду за для форми, обряду, чи то букви ради. Не диво ж, коли поява нової за десять останніх років секти у Полудневій Росії, що словлять назвищем *Штунди*, и котра скоро шириться и приверта' за малий час багато прихильників, — не диво ж кажу, що така поява звертає увагу и побуджує вельми значний интерес. Послушних до сієї секти за такий короткий час налічують тисячі; а з сёго ми певне можемо завважати, що хутко до неї привернеться більша частина українського люду.

Поспитаємо, що так верне й прихилє народ до Штунди? Од чого залежить притягаюча єї сила? Одповідь на сі питання виявиться сама, коли пізнаємо як історію, так и саму вдачу сієї секти.

Штунда з'явилась в історії давно. Брацтво Штунде завязалося в Німеччині. Заложив ёго у перве Пилип Яків Шпенер, котрий помер у Берліні 1705 року пробстом (благочинним). Він з'єднав у міцне товариство самих побожних християн свого приходу. Метою з'єднання було збагнути гаразд ґрунту християнської правди,

уложити розумні и справедливі відносини до самого Бога. Таким побитом зложене братство, яким завязав ёго Шпенер, не було ні сектою, ні одщепом. То була спілка чоловіків и жінок, не вважаючи на літа, котрі що рази більш прихилились до християнського життя. На той вчинок Шпенера подала голос уся протестанска Германія, де й саме прозвище Stunde (час, година) з'явилося за для того, що братство сеє збиралося в колишні часи. З Німеччини Штунда поширилася по з'єднаних Американських Державах, по Англії, Франції, Швайцарії, Голандії, Данії, Швеції, поміж вихрещених Індів у східній Індії и Нелрів у західній Індії. Од часу до часу одбуваються величenni зібрання всесвітнєї Штунди, під прозвищем „Евангелицької спілки.“

1817 року колонія штундових з Віртемберга перейшла на Чорноморське побережжя, и з того часу Штунда почала прудко ширитися помеж Німцями колоністами в полудневій Росії. На своїх зібраннях, дозволяних від російського церковного закону, штундисти читають святе писмо, співають духовні вірші, слухають проповідей. Зібрання сі мають своєю метою порозумілі відносини до Христової науки и ствердження в християнах чистої и правдивої християнської моральности. И справді вони доходять сієї мети з великим поспіхом. Прихильники Штунди се найкрасчі люди спомежи німецьких колоністів: більш од других вони освіті, правдиві, щедрі; до тогож вони и найзаможніші хозяї.

Саме головніше пристановище тепер Штунди в колонії Рорбах, Одеского повіта, Херсонської губернії, а головний сі діяч пастор теї-ж колонії Бонекімер, чоловік вельми освічений, з'їздив цілу Европу, ще й прожив пять літ в Америці. Настановлений пастором в Рорбахівській парафії, Бонекімер взявся палко за працю евангелського проповідника, а при сёму звернув увагу прихилити до Штунди Українців. Піднести моральність нашого люду, зменшити убожество, що походить від нерозумного та недбалого життя, — такими, на наш погляд, думками поводився Бонекімер, коли приймався за се діло. Справедливо було сподіватись и на українській ниві такої користи від Штунди, яку мала од неї й німецька. Жодних соціальних або государственних замірів ми не вбачаємо в цілій Бонекімеровій діяльності, бо тут не ма їм рації й бути; яко пастир німецької колонії він міг проповідувати Українцям тільки підстави німецької Штунди, а Штунда німецьких колоністів вся фундується тільки на ґрунті християнської морали. Ми не думаємо и того, що проповідник мав бажання вчинити поміж православними християнами розраду, бо й штундові з німецьких колоній не сек-

танті, а тримаються міцно та поважають свою віру, ходять до своєї церкви й разом з другими щиро моляться Богу.

Щоб зрозуміти з сього боку характер праці Бонекімера, дуже правдивим нам видається письмо Чигиринського єпископа Порфирія до Київського митрополита про штундових, де він пише, що по звісткам, котрі він зобрав, Бонекімер радить простому українському людові не кидати православної віри, котра не перешкодить їм бути високо моральними християнами; коли ж вони, завважавши одміну поміж догматами и обрядами православними и лютеранськими, питали його про се, тогді він їм одказував яко богослов и пастор лютеранський.

Перші од других з українского люду повернули до Штунди ті, що жили в околиці колонії Рорбах, а звідси Штунда розширилась по Одеському повітові, та перейшла в сусідні повіти — Ананевський и Елисаветградський; незабаром прихильники Штунди з'явились в Київський губ. в Таращанськім та Звенигородськім повіті.

Перейшовши на український ґрунт Штунда ухилилась од шляху, на який було вивів її проповідник рорбахський. Розбужений, зацікавлений розум, прихильний до питань релігійної статі, довів українських штундаків до того, що вони стали одрікатись од обрядків православної віри. Вони одкинули церковні перекази и всі таїнства, — тож пости и свята; а образи святих зовуть ідолами и більшу частину молитов за дурницю лічать; службу вони правлять уже не в церквах, а в простих будинках и окроюють її яко мога більш; до православних церков не ходять, дітей не охрещують, дорослих не вінчають, а мерців самі ховають. Вони всю свою науку віри и моральности ґундують на євангелії, котре лічать за єдину справедливу підставу.

Дуже дивно, що, так далеко одійшовши од православної церкви, Українці штундові не поробились фанатиками нової віри, ні ворогами тих, що держаться православної, тільки зневажають православних пошів. Вони відкинули геть церковні обряди, бо завважали їх непотрібність; про те не пішли далі в запалі, и заховали в собі ту віротерпність, навіть байдужість до других вір, що так одрізняє Українців од других людей.

Кінчивши з поглядами штундових на питання віри, глянемо на їх моральні и громадські підстави, — и тут знайдемо велику чесність и моральність и вельми розвинутий проміж ними громадський дух. Штундак не зломить свого слова, в грошах не знає обману; пияцтво, непотрібство, жорсткість до других у них забо-

роняні, а в підставу життя лягла праця. Тих братчиків, що не хотять робити сього всього, вигоняють з гурту.

До сего всего в штунді всі братчики лічать рівними поміж себе; тут тільки є „брати та сестри“, тут всі, яко мога, допомагають один другому в своїй тяжкій праці. Штундовий гордиться тим, що він одділився од православної церкви, гордиться своєю вірою, котру він підносить в-гору своїм правдивим життям та добрими вчинками.

Як же дивляться на штундових ті селяне, що держаться православної віри? Часто можна почути, як вони міркують собі так, що не може бути ледачою та віра, котра зробила з своїх прихильників честних, правдивих, та працєвитих людей в селі; що й ті навіть, котрих біда та бідність ще заперше зробила була злодіями та розбишаками, прихилившись до нової віри, стали з ворогів добрими товаришами людям и помагають не то що своїм, але й чужим не-штундовим.

Велика честність штундових, їх міцно розвинутий громадський дух прихляє до них український люд; тільки ж все таки найголовніша причина їхнього прудкого розвою лежить у економічній потребі. Он що здобули урядові слідителі. Одна стара баба розказувала: чогось їй не можна було піти до причастя два-чи три роки, а в той час єї дочка пішла сповідатися до попа; піп, знаючи добре великий гріх матери, вимудрував, що з дочки такої грішниці тра взяти за сповідь три карбованці; мати, почувши од дочки, що піп заправив за сповідь таку велику ціну, одраала дочці ходять до сповіди, та незабаром обидві й пристали до штунди. Другий приклад. Селянин прийшов до попа просить поховати мерця; піп теж захотів дві шкури зідрати. Доки бідолаха ходив та торгувавсь з попом, мрець почав тліти; отже й тут вирятували бідолаху штундові — поховали мерця. И сей незабаром пристав до штунди.

Таке попівське здирство трапляється дуже часто. Недавним часом в останнє Єлисаветградське земське зібрання, волосні подали туди супліку, щоб уряд сам назначив, скільки тра платити попам за їх треби, бо инакше поли доведуть народ до великої бідности. Земське зібрання, одсилаючи сю супліку до уряду, писало, що велике здирство духовенства є головніша причина, через яку так сильне шириться штунда. Та й принада не мала. Тра тільки пристати до штундового брацтва и вже не ма потреби кликати попа, ні хрестити, ні ховати, ні вінчати, и кишеня бідаря хоч трохи захиститься од здирства. Хоча в штундовім рушенні економічній протест проти попів можно бачити ясно, але не можна сказати,

що штунда, яка вона тепер єсть, протестує и проти других станів громадських. Де-які кореспонденти силкуються навіть доказати, що штунда має своєю метою на стільки революційний напрямок, що жадає переробу усіх державних и громадських порядків. Та сему галасови не можна дати жодної віри, бо ні урядовий ні сторонній дослід до сего часу не знайшов нічого такого в штундовім рухові. Та й сі-ж самі кореспонденти не довели сього галасу нічим поважнішим, окрім одного крику, а через се то самі дали порозуміти, яка в них на душі думка; думка ся: заставить уряд задавити силою той рух, що так сильно спустошив широкі повівські кошені.*)

К.ііі.

Перегляд політичний.

Ряд угорський и кирилиця. В остатних днях минушого року угорський міністер просвіти переслав єпархіяльним урядам Мукачівському и Пряшівському рескрипт, в котрім поставлене до осудження и рішення таке питає: „чи не було б порадно, земліинским шкільним підназирателем Іосифом Чосином з мадярского на угорське нарічє переложені Читанки и в загалі всі учебники для народних шкіль, замість уживаної до сеї пори угорськими Русинами кирилиці, дати друковати буквами латинськими?“ Яко мотив сего проєкту подає п. міністер, що „Румуни и Сербі як и Болгаре лиш від того часу суть в стані в своїм ріднім язичі чисто писати, відколи, особливо два послідні, відкинувши мниму старославянську но на ділі московську правопись и замінивши кирилівські букви латинськими, присвоїли собі в правописи принцип фонетичний;“ дальше, що „видавані угорським рядом для угро-руських народних

*) Що духовенство на Україні морально и интелектуально далеко нижче стоїть від Галицького, сезвістно, и ми не потребували б за те и згадувати, коли б ми не мали причини боятися, що де-хто посудить нас, за-для таких, як тут, слів о священниках, о несприязне настроєнні против духовенства в загалі. Закидувано бо нам навіть, що ми (у 4-ім и-рі с. р.) помістили казку народню, в котрій оповідаєся, як попадає краля кури!! Скажемо отже, що ми стам духовний шануємо не менше кожного нишого, а, о скільки духовні сповиляють достойно своє високе звання, то й більш ниших, але задля того самого не можемо не виступати против таких між священниками (які як у кождім стані так и між духовним єсть и бути мусять), що становище своє збужитковують не для добра людськості и народа, але тільки для власних користей. — Ред.

никіл учебники повинні бути уложені в чистій и вірній мові и свободнo від всяких буцим-то старославянских, а властиво московских орфографічних и синтактичних форм, що дало би ся досягнути тільки в той спосіб, коли-б при уживаню латинских букв в правописи поступовалось після принципів фонетики.“ Як правдою єсть се, що сербський язык и сербска література зачали розвиватися від введеня Караджічем правописи фонетичної, и що учебники, особливо для народних шкіл, повинні бути написані в живій, народній мові: так дивною єсть гадка п. міністра, що до фонетичної правописи в рускій мові треба конче латинских букв! Правда, що така фонетика, як виходившої до нового року в Угорщині „Газети для народних учителів“ (де замість „учителів, від“ писалося учителів, вод“), не захоронювала чистоти народних форм, — але чи-ж тому язбука впила? — Що могло угорского міністра де сего фалшивого кроку побудити, не знаємо. Поминувши саму шкодливість проекту для розвою руского языка и рускої літератури на Угорщині, котрі через те втратили б всяку звязь з рускою літературою в Галичині и в Россії, а зискали б звязь хіба з чужими їм словацкою або й мадярскою літературами: то вже сама політика повинна б була п. міністрову наказувати в сім ділі острожність. П. міністер чейже знає, що кількократні проби в Галичині введення латинских букв до рускої письменности (о. І. Лозіньским в р. 1834, 1846, п. Іречком и Гр. Голуховским в р. 1859, и наконець Радою шкільною и п. Северином Шеховичем в р. 1871) не тільки зробили комплетне фіяско, але й викликали сильну оппозицію всіх Русинів всіх партій (окрім лише таких, що суть gente Rutheni, a natione Poloni). Такий крок ряду отже мусить мати лише противний результат від того, який був задуманий: він не щоби зломив той напрямок у літературі, котрий ряд вважає для себе шкодливим, але ще й зміцнить его. Коли б угорске міністерство дійсно дбало о розвій руского языка на Угорщині и о добро угорских Русинів, то найсе окаже нишим способом: Нехай постарається о зібранне цілої живої народної словесности Русинів угорских (пісень народних, казок, пословиць и т. д.), яких-то збірників до сего часу не ма; з такої устної словесности виучаться и просвічені угорські Русини своєї рідної мови, котрої по більшій часті не знають, и на такий підставі мож буде уложити читанки рускі для шкіл народних живим, народним языком. Як збірники устної словесности так и читанки повинні друковатися кирилицею (resp. гражданкою), и правописом не конче зараз фонетичним (позаяк фонетикою фактично ніхто з Русинів угорских не пише), але вірно виражаючим всі форми

народного языка. Такий початок аб ово буде міг відтягнути угорську письменність и від псевдо-московского языка, якого вона тепер уживає, и з часом злучити и з письменністю галицькою и українською, позаяк покажеться наглядно, що мова народня єсть в загалі одна в цілій Малій Русі. При тім же нехай угорське міністерство старається о закладанне як найбільше шкіл між руским народом и о руский викладовий язык в тих школах: тим докаже свою дбальість о просвіту руского народа и о розвій рускої письменности. — На рескрипт міністра просвіти одвітили Пряшівський єпископ и учебна комісія Мукачівської єпархії відмовно, єпископ же Мукачівський не має бути проєктові противний. Замітно, що в одвіті єписк. Пряшівського признається виразно, що 500.000 Русинів угорських „по языку и народности належать до того племені, котре в 9 полуднево-западних Губерніях Росії, дальше в Галичині и в Буковині розпросторенене числить до 15,000.000 душ, а в найновішій часі звісне під именем „Малорусини“ або у декотрих „Рутени“ (!)....

Рада державна. Дня 16. Марця зачалися в комнаті послів розправи над 2-им проєктом конфесійним, котрий вимагає, щоби на всі церковні и монастирські маєтки, перевисшаючи потребу єпископів и монастирей, наложені були податки, котрі впливали б в касу релігійного фонда и мали б ужитися головню на підмогу низшого духовенства. Против проєкта промовляли в Генеральній дебаті Чех Межнік з Моравії из становища автономії краєвої и розумної політики податкової, а відтак Гр. Гогенварт из сторони фінансової; найбільшу часть єго знаменитої бесіди становила оборона єго політики за часів свого міністерства и репліка против бесіди кн. Аверсберґа, виміреної против него и кілька днів передше висказаної. По єще кількох бесідах против проєктам, з котрих деякі відзначалися великою пристрастністю, на засід. з 17. Марця зяклучено Генеральну дебат, при котрій в обороні проєкта забирав єще голос міністер просвіти Штремаєр, а наконець — досить слабо — мін. Ляссер за неprisутного міністра-президента кн. Аверсберґа против Гогенварта. Дня 18. Марця скінчилися и спеціальні дебати над 2-им проєктом конфесійним, в котрих партия Гр. Гогенварта вже не брала участи, и цілий сей проєкт після внесків комісії прийнято. — На засіданню з дня 20. Марця зачалися в комнаті послів дебати над бюджетом, котрі тревали аж до 2. Цвітня, почім з причини свят великодних засідання перервано.

НОВИНКИ.

— Виділ товариства „Просвіта“ має честь просити всіх вп. членів на загальні збори, котрі відбудуться в Четвер дня 2. (14.) Мая о 3-ій годині з-полудня в комятах Рускої Бесіди. (Ул. Підвалє, нр. 7, на-протів Успенської церкви.)

— **Вибори до Рад повітових з сільських курій** випали в загалі лучше ніж перед 3-ма літами, однако далеко не так, як міг би був хто надіятись по результаті виборів до Ради державної. В многих сторонах, де нарід при виборах до Ради державної голосував за кандидатом Рускої Ради, тепер вибрані кандидати польські або бодай не вибрано нікого з рускої інтелігенції. Як у Поляків так и у нас алітації не всюди було багато. На всякий спосіб виразно видко упадок польського елементу; по кількох літах автономічного (с. є. польского) правління Поляки далеко слабші ніж за часів неприязної ім Шмерлінговщини. Жиди в більшій части голосували з Поляками. — Про ці вибори поговоримо еще докладніше.

— **О. Качала и польський кліб в Раді державній.** Польські часописи, „Слово“, а за ними й інші газети подавали розличні и суперечні вісті про виступлення о. Качали з польского клібу. Для роз'яснення сеї справи поміщаємо отсю частину з листу самого-ж о. Качали, писаного до одного з наших людей: „Питаєте мене, як ся річ має з моім виступленням з „польского кола“, и котра газета писала правду? На тее кажу коротко: о скілько мені відомо, жадна. Я не вважав відповідним справляти те, що писав Dziennik Polski, Gazeta Narodowa, або що розмазувало и своїми додатками в лихім світлі представляло „Слово“. Річ ось малася так: Ухвалено солідарність Кола ві всіх питаннях окрім конфесійного. Вільно однакож усунутися від голосованя. Не вільно ж забирати голосу, тільки кому Коло або комісія парламентарна позволить. Тут зробив-єм увагу: що „є для мене справа рівно важна а може и важніша від справ конфесійних, а тою єсть справа народности рускої. Не гадаю я тут витягати, сказав-єм, на арену спорів домових; але коли вони появляться по причині лихої політики красового сойма, то може ані голосувати згідно з Колом ані уоуватися від голосованя не буде мені вільно, если не схочу виставлятися на справедливи тогді заміт ренетата руского, чого и виборці мої жадати від мене не могли б. Не можу бо допустити, щоб зрадникови власної народности повіряли оборону прав своїх и краєвих. З тих причин мушу жадати увільнення від солідарности, аби-ж мав свободу ділати из становища, як мені річи представляються, и се єсть винімка, чи можу належати до Кола польского чи ні.“ В одвіт сказано мені, що з важних причин Коло увільняє від солідарности своїх членів. Пізнійше однакож таке увільнене заострено в той спосіб, що воно тільки більшою двох третин голосів уділене бути може. — При бюджеті появляються звісні резолюції о більшим увзглядненню руского язика в лімназиях и учительских семінаріях в Галичині. З того поводу жадаю увільнення від оолідарности и то через пару разів. Завсїгди не було то часу то комплекту, и так річ зволікала. Задля тих причин я поставив річ загально, аби-м в квестиях народности рускої був вільний від солідарности. Більшість Кола буда за тим, але що тая більшість не становила двох третин, жадане мое

упало, а я перестав приходити на наради Кола.“ — В тім самім листі пише далше о. Качала: „Ліберали німецькі внесли інтерпеляцію до ряду в справі укарання руских делегатів духовних митрополитом. Ряд, здається, не одновить нічого, аж буде мати устави санкціоновані. Тоді и послы и клір руский увидять, по чому локоть, що річ не так ся має, як її представляють в „Слові.“ Наші делегати подібні до чоловіка, котрий сказав: Вибери мені око, ино аби-сь вибрав и мому противникови.“

— **Митрополит Сембратович и послы-священники до Ради державної.** Як звісно, рутено-руські послы в Раді державній голосували за проектами конфесійними, котрі католицке духовенство вважало покривдженнем прав католицької церкви. Німецькі ліберали довгий час не мали надії, щоб наші священники в сій справі голосували з ними. Сі ж з-разу мабуть самі не знали, що робити; наконець коли „отъ стороны архипастыря не представлено ніякої директиви“ а вони зміркували, що „если бы были пошли съ оппозиційно-ультрамонтанскою партією, законы были бы безъ нихъ рѣшены, вѣрноконституційныи бо партіи поступали въ томъ вопросѣ весьма солидарно“ (Слово в нпр. 27 и 34): рішилися и далше поступати не після свого пересвідчення, котре є скрізь клерикальне (хоч зовсім не ультрамонтанске), але, яко вірні мамелюки міністерства, голосувати за рядом и за централістами. Між тим в остатній хвили митрополит, особливо по конференції з другими єпископами австрійскими, рішився виступити енергічно против конфесійних проектів; тому и візнав підластних собі послів-священників, щоби против них голосували. Однак вже було за пізно! Коби пок. Литвиннович еще жив и був митрополитом, той енергічний муж був би скоро дав собі раду; але лагідного и тихого впреосв. Сембратовича не виділи причини боятися, и голосували як звісно. За те ж Е. Впреосвящ. референтам консисторским крил. оо. Петрушевичу, Шведицкому и Павликову відобрав реферати, до котрих від кількох літ прилучена була платня по 400 зр., а о. Крижановському и реферат и префектуру в духовній семінарії у Львові, назначаючи его зате другим проповідником в церкві св. Юра. Тим же послам-священникам, котрі були деканами (Галька, Озаркевич) відобрано деканати. Однак страти наші крилошане не мають при тім жадної, бо міністерство буде їм и далше по 400 зр. платити, хотя референтами вже не будуть. Так виийшли еще з зиском, бо мають и гроші и увільнилися від праці, и еще здобули собі вінці мученицькі, що може мати свою вартість у міністерства и централів.

— **О. Павликів в бесіді своїй, виголошений в Раді державній** при дебаті над резолюцією комісії бюджетової зглядом викладового языка в гімназіях Галичини, сказав між иншими ось що: „Сотворено учителей“ (наводимо після „Слова“ и ёго-ж язичієм, щоб нас не посуджено о невірній переклад), „которые въ какомъ-то *украинскомъ* нарѣчїи, вводящеѣ для насъ совсѣмъ новыя слова и формы языковыя, могущїи намъ самымъ Русинамъ омерзити русское, и тѣмъ способомъ сдѣлати Русинамъ настоящее и собственное образованіе народнаго языка невозможнымъ.“ Звісно давно, що наші Рутено-руські народовців Галицких (Українофілів) о много більше ненавидять ніж самих Поляків; звичайно бо чоловік найгірше ненавидить того, котрого хочби вже сама екзистенція вічно пригадує єму злу совість або глупоту... Якби не Украй-

нофіли Галицькі, наші Рутено-руські могли б забути, що вони також колись признавалися до 15-мільйонного малорусского народа, и що вони аж у 1866-ім р., в часі самої пруско-итальської війни, задурені деякими шовіністами російськими, в пересвідченню, що Австрія вже розпадається а Галичину забирає Россия, вивісили нараз прапор панрусизма.... А нині о. Павликов сміє виступати в Раді державній против українсько-руського язика! Припустім впрочім, що язик, з котрого Боденштедт перекладав ової *Kleinrussische Volkslieder*, з котрого и літературних творів не оден є переложений на німецький язик (н. пр. деякі оповідання Стороженька, Куліша), язик Шевченка, котрого твори переложені на всі славянські и на німецьку мову, справді не подобається о. Павликову: чи місцем против него виступати є Рада державна? Таке поступованне нам тільки нагадує старинну, еще грецьку приповідку: кого Боги згубити хотять, тому розум відбирають.... Виправді ходила давно чутка, що рутено-руські депутовані в Раді державній приготавлиють якийсь замах на Українофілів, але щоб се в такий спосіб статись мало, на те ми приписували за много чести и розуму нашим противникам. — Що „український“ язик може омерзів о. Павликову, сёму ми не дивуємось: такому знатокови язика, як о. Павликов, котрий в своїх проповідях а навіть и в бесідах в Раді рускій виголошуваних, уживає множество таких слів як *„зупежкоє зауфраніє, уцупуєжне, златица, юж, венц, грош публічний“* и много-много подібних, „український“ язик, котрий о тих словах и знати не хоче, мусить бути „мерзким.“ Ми же скажемо о. Павликови те, що сказав один німецький критик поетови, котрий питав его о суд над своїми поезіями: „Ваші поезії“, сказав критик, „будуть люде тогді читати, коли Шіллера и Гетого давно вже забудуть.“ Так и Ваше язичіє и Ваших товаришів, о. Павликов, запанує у нас тогді, коли язик пісень народних и Шевченка забудеться. — Жаль тільки мусить брати кожного щирого патріота на гадку, що таким людям як о. Павликови руский нарід повіряє своє заступництво!...

— Уніятські священники з Холма, котрі, не могучи погодитися з плянами и найновішим постанованнем адміністратора холмської дієцезії о. Попеля, змушені були переселитися в Галичину, мають тут, як довідуємось, бути поставлені учителями народними и в тій цілі ходять до учительської семінарії у Львові прислухуватися способови наукування в галицьких народних школах. Як із становища гуманности не можемо не бажати хочби и найлучшого забезпечення доді згаданих священників, так против такого призначення їх, о якім мабуть гадає наша Рада шкільна краєва, мусимо рішучо застеречися. Кваліфікація на священника Холмского еще далеко не єсть кваліфікацією на учителя народного в Галичині, можна бути и найліпшим священником в Холмищині, а не знати того, що кожний учитель народний в Галичині знати мусить; дальше ж, очевидно Рада шкільна поставила б Холмских священників учителями в рускій части Галичини, сумніваємося однако дуже, чи знають вони рускій язик так, як того у нас треба: вони у себе привикли до польского язика, про руску (малоруску) народність и рускій язик зовсім не дбали и не знали, а більше вже мабуть знають російський язик. Се наші сумнівки. Чи Рада шкільна ж має право людям, котрі не оуть обивателями австрійськими и не мають жадної кваліфіка-

ції, надавати посади учительські — се вже діло самої Ради Шкільної в ряду.

— Члени руского ремісничого товариства у Львові „Побратим“ и сего року, як и таятого, за старанем кількох живих людей святкували руский Великдень и гостилися спільно у комнатах Рускої Бесіди. Посвящене паски відправив в великодню неділю рано о. Стефанович; відтак забавлялися члени Побратима в присутности членів почесних и инших людей з рускої інтелігенції весело, охочо, и по щиро-руски. — Товариство Побратим впрочім, помимо конкуренції таких матеріально и морально сильно спомоганих товариств польських, як Gwiazda и Stowarzyszenie czeladzi katolickiej, розвивається все и вже тепер подібати мож у Львові кількох щирих руских ремісників, котрі стили Русинами через Побратима. Однак жалість бере за серце, коли споглянути, як сі люде щиро горнутья до рускої неньки — а як мало руска інтелігенція звертає на них уваги!... Що Рутено-руським бай дуже про Побратима, сему не дивниця; але народовці, котрі его заложили, повинні б щирше и ревнійше дбати про его розвій: особливе заохочуванем и просвічуванем. Багато могла би в сім ділі зробити наша академічна молодіж, — але деж вона?...

— Статтю нашу поміщену в 3-ім н-рі п. з. Холмські уніяти и Московські Вѣдомости зъужиткували майже всі польські часописьма, однако в більшій часті не знаючи самі, з відки її взяли. Найчуднійше бо в сім ділі, що польські Львівські газети довідалися за неї аж з Gazet-и Toruńsk-oi! Отже ж Торунські Поляки ліпше знають руский язык и більше займаються рускою справою ніж Львівські! Справді, з Правди зі Львова на Торунь до Gazet-и Narodow-oi и Dziennik-a polsk-ого до Львова се трохи далеко дорога!

— Поправки и доповнення до статті „В справі народного язика.“ На ст. 213 стр. 13 з дол. замість *новітний* має бути *новітний*; стр. 5 з дол. зам. *нарічей* м. б. *нарічий*; на ст. 214 стр. 8 з гори зам. *минути* м. б. *минути*; стр. 13 з дол. зам. *фа зрозвитку* м. б. *фази розвитку*; стр. 9 з дол. зам. *малозвучне* м. б. *малозвучне*. На стор. 217 по стр. 8 з гори додати: (Я. Головацький в овоїй граматичі згадує за провинціональний виговор *целю* (§. 19), однак не подає місцевости.)

Нереписка редакції.

Вн. Ом. Один у Львові. Поезії Ваші, хотя не „перед більше як трёма місяцями“, ми отримали. Поетичний талант в них видко, переклад Шіллера *Klage der Sereas* досить легко написаний, тільки треба Вам ще більше вправи и більших студій язикових, н. пр. між иншими треба вистерігатися форм не руских. Що до маніпуляції в редакції Правди, виображаєте її собі цілком *фалшиво*. Редакція Правди переховує старанно и найменшу статейку, нераз навіть таку, котра з гори не призначена до друку, чого — и зовсім справедливо — жадна инша редакція не робить.

— Вн. Макс. Нетьяга. Думаємо, що наша публіка дуже радо прийме

заганені Вами переклади з Бульвера; тим більше, що по Вашім перекладі „Косове поле“ и по тім, що Ви самі у однім з Ваших листів як вимогу перекладу ставите, можна и вірного и що до чистоти язика викінченого перекладу від Вас ожидати. Виготовляйте їх лиш скоро, а о видрукування вже постараємось.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

З сир н-ром починається 2-ий квартал VII-ого роцника „Правди.“ З причини, що видавництво нашого часописьма все сир спізнється, видаємо замість 3-х н-рів (2-х за Цвітень а 1 за першу половину Мая) по 2 аркуші — два нумери по три аркуші: слідуєчий т. є. 6-ий нр. вийде до 13-ого Мая, а відтак буде Правда вже в означених часах, 1. (13.) и 16. (28.) кожного місяця, правильно виходити.

Від участі ж нашої публіки залежати ме, чи и о скілько розширимо обсяг нашого видавництва, чи задержимо дотеперішній. Коли б до теперішного числа наших передплатників хоч трохи єще прибуло, то зможемо обсяг бодай на стілько розширити, що від Мая замість в 2 аркуші станемо видавати кождий нр. в 2 $\frac{1}{2}$ аркуші. При значнійшій збільшенню числа передплатників розширимо нашу часопись, як се оголосили-смо у 1-ому н-рі с. р., аж до 3-х аркушів, без підвищення ціни.

Ціна передплати и на дальше останется така сама: на чверть року 1 зр. 50 кр., на пів року 3 зр., на $\frac{3}{4}$ року (с. є. до кінця 1874) 4 зр. 50 кр. а. в. — Ново приступаючі передплатники можуть и н-ри з 1-ого чвертьроку по звичайній ціні (1 зр. 50 кр.) отримати.

Місцеві передплатники звольть відбирати „Правду“ в канцелярії друкарні товариства имени Шевченка в кам'яниці Гіпотечного банку на пляцу Маріяцкім напротив готелю Жоржа. (Вхід або з Маріяцкого пляцу або з Кривої улицы.)

Просимо передплату надсилати як найскорше.

ЗБІРНИК СТИХОТВОРІВ ИВАНА ВЕРХРАТСКОГО

під заголовком

„К а л и н а“

мож дістати по ціні 30 кр., з поштовою пересилкою під бандеролею по ціні 34 кр., у переплетчика М. Спозарського ві Львові, ул. Зацерковна (Мала руска), нр. новий 4.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під надзором Фр. Сарнічного.